

Специализиран Научен Съвет по
ХИГИЕНА, ПРОФЕСИОНАЛНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ И СОЦИАЛНА МЕДИЦИНА при
В А К

Д-р Женья Танева Сурчева

**МОТИВИ ЗА ИЗБОР НА МЕДИЦИНСКА ПРОФЕСИЯ И ТЯХНОТО ИЗМЕНЕНИЕ ПРЕЗ
ПЕРИОДА НА ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ**

Автореферат

София - 1998 г.

**Специализиран Научен Съвет по
ХИГИЕНА, ПРОФЕСИОНАЛНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ И СОЦИАЛНА МЕДИЦИНА при
В А К**

Д-р Жена Танева Сурчева

**МОТИВИ ЗА ИЗБОР НА МЕДИЦИНСКА ПРОФЕСИЯ И ТЯХНОТО ИЗМЕНЕНИЕ ПРЕЗ ПЕРИОДА
НА ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ**

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен “Доктор”

Научен ръководител: проф. д-р Ц. Воденичаров, д.м.н.

*Официални рецензенти: проф. д-р Веселин Борисов, д.м.н.
доц. д-р Катя Юркова, к.м.н.*

София, 1998 г.

Дисертационният труд съдържа 191 страници и 2 приложения, в първото от които 33 таблици , 49 графики и въпросник, а във второто - подредени основни понятия на изследването, съдържателно описание на въпросниците, използваните статистически методи и резултати от пробното проучване. Библиографията включва 418 заглавия, 90 от които на кирилица и 328 на латиница.

Изложението се състои от:

ВЪВЕДЕНИЕ

I. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ПРОБЛЕМА

II. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ И МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР И ИЗУЧАВАНЕ НА МЕДИЦИНСКА ПРОФЕСИЯ - МЕДИЦИНА ИЛИ СТОМАТОЛОГИЯ

III. СОЦИАЛНИТЕ И ДЕМОГРАФСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТИТЕ "МЕДИЦИНА" И "СТОМАТОЛОГИЯ" ПРИ МЕДИЦИНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ - СОФИЯ КАТО ДЕТЕРМИНАНТИ НА МОТИВИТЕ ЗА ИЗБОР НА ПРОФЕСИЯ, СВЪРЗАНА С МЕДИЦИНАТА

IV. СТРУКТУРА НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР НА СПЕЦИАЛНОСТИТЕ "МЕДИЦИНА " И "СТОМАТОЛОГИЯ" .

V. ИНТЕНЗИТЕТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР НА СПЕЦИАЛНОСТИТЕ "МЕДИЦИНА" И "СТОМАТОЛОГИЯ" И ИНТЕНЗИТЕТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗУЧАВАНЕТО ИМ

VI. ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

VII. БИБЛИОГРАФИЯ

VIII. ПРИЛОЖЕНИЯ

Защитатата на дисертационния труд ще се състои на 21.04.1998 г. от 14 ч. . . . в зала АУЛАТА на Центъра по Хигиена на заседание на СНС по ХИГИЕНА, ПРОФЕСИОНАЛНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ И СОЦИАЛНА МЕДИЦИНА при В А К. Материалите са на разположение в канцеларията на СНС, Център по хигиена - София, бул. " Д. Несторов" No 15.

ВЪВЕДЕНИЕ

Необходимост от проучване на ролята на мотивацията за избор и подготовка на медицинска професията

Необходимостта от изследването на мотивите за избор и изучаване на медицинска професия при съвременните условия се предопределя от следните основни моменти:

- **1.** Взаимовръзката между насочеността на личността и упражняваната от нея професия е проблем в ползването на занимаващите се с медицинско образование и с организацията на обучението в медицинските висши учебни заведения. Това се отнася и до проучванията на мотивацията, която е в основата на човешката дейност и на професионалните интереси, пряко свързани с нея.
- **2.** Адекватната професионална ориентация на младите хора е въпрос, стоящ пред всяко общество и неговото решение се променя според изменящите се социални потребности, които обаче не винаги са в съгласие с потребностите и насочеността на отделната личност. Висшето медицинско образование, стремящо се в съвременните условия да се равнява по най-добрите световни образци, също е изправено пред проблема за оптимизиране на педагогическите похвати и организацията на учебния процес с цел възпитание на максимално подготвени и мотивирани за бъдещата си работа медицински кадри. За професиите, имащи за свой обект човешкото здраве може да се каже, че са “вечни”, доколкото възникват заедно с човека и съществуват при всички исторически етапи на неговото развитие. В такъв смисъл тяхното изучаване и оптимизацията на подготовката и работния процес при тях са важни за всяко общество, от което те са интегрална част и във всеки отделен момент от развитието му
- **3.** Настъпващите промени в системата на националното здравеопазване също изискват да се съставят прогнози за степента на удовлетвореност на утрешното ни общество от професионалната подготовка и дейността на бъдещите лекари и стоматолози.
- **4.** Причина за избор на подобна тематика е и липсата на стройна работеща система за професионално ориентиране в национален мащаб, както и това, че по време на следването структурата на мотивационната система продължава да се изменя и актуализира.
- **5.** Подобно изследване може да допълни представата за процеса на ориентиране и подготовка за специалността “медицина” и да положи основите на разбирането на ориентирането при избора на специалността “стоматология” в настоящия момент. То може да осветли влиянието на социалните фактори, от една страна, и образователния процес във Висше медицинско учебно заведение като специфична микросреда, от друга, от позициите на личностната насоченост (и по-специално мотивите) на студентите.
- **6.** С изводите от изследването може се съдейства за усъвършенстването на подбора, обучителния процес и ориентирането към конкретна специалност на студентите във Висшите медицински учебни заведения. Тъй като образователният процес е част от общия процес на професионализация на кадрите с висше медицинско образование, подобна информация би била от полза за ръководните органи на цялата здравеопазна система у нас.

1. ОБЩИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ ЗА МОТИВИТЕ И МОТИВАЦИЯТА

Мотивацията като сфера на личността, изразяваща енергетичната страна на човешкото поведение, е била обект на множество изследвания от древността до наши дни. В най-общ смисъл днес под “мотив” учените възприемат сравнително устойчиво образуване, подбуда, която детерминира - иницира и променя - поведението на човека. В ролята на подобни подбуди могат да влязат различни фактори от околния или вътрешния свят на личността. С проблемите на мотивацията са се занимавали учени от различни области: философи, социолози, психолози, педагози и др. **От проучената научна литература се определиха следните изходни постановки на изследването:**

- **1.** Възникването на мотивите за дейността като енергетичен компонент на поведението (за изучаване и практикуване на определена професия в това число) става въз основа на множество потребности, развили се вследствие интериоризацията на социалните норми и ценности като резултат от действието на обективните социални условия. Факторите за възникване на социалните (заучени) мотиви трябва да се търсят в актуалната обществена структура и породените от нея социални отношения и ролеви модели. Всеки индивид обаче интериоризира в различна степен обществените норми и ценности, поради което в съдържанието на индивидуалната мотивационна сфера отделните мотиви се ранжират по различен начин.
- **2.** У личностите от една социална група се открива сходство в съдържанието и йерархията на мотивите поради сходните условия, при които се осъществява дейността на тази група.
- **3.** Човешката дейност по принцип е полимотивирана
- **4.** Мотивите са свойства на личността. Те са част от личностната насоченост, за която се приема, че има междинна функция в психиката и едновременно характеризира както психическите, така и

социалните личностни образувания. Процесът на възникване и формиране на мотивите става с участието на други елементи от насочеността, в това число интересите, нагласите, очакванията, ценностните ориентации. Съществува положително взаимно влияние между професионалните интереси и професионалната мотивация на личността, при което интересите могат да се изият като мотиви. Върху възникване на мотивите влияние оказва цялостната психическа структура на личността, като процеса на мотивация се развива при комплексното въздействие на потребности, когнитивни процеси, емоции, ценностни ориентации и очаквания на личността.

- **5.** В момента липсва стройна система за професионално ориентиране към медицинските професии

- **6.** За подбор на студенти все още се използват само когнитивните способности на кандидатите - оценките им от дипломата и от конкурсния изпит, въпреки, че според доказателствата от различни изследвания върху представянето на студента в медицинския ВУЗ интелектуалните способности влияят в около 35 %, докато личностните особености и мотивационните характеристики - в около 65%. Същото се отнася до голяма степен и до представянето в ролята на професионалист - лекар, респ. стоматолог.

- **7.** В мотивацията за избор на медицинска професия (медицина или стоматология) участват както личностни, вътрешно значими детерминанти, така и външни, породени от конкретната социално-икономическа обстановка, които стоят в основата на мотивите при избор.

- **8.** Във ВУЗ личността постъпва с определена структура на мотивационната система, която през периода на обучение се променя под въздействие на учебния процес, на факторите на околната среда и най-вече промените в социалната структура и отношенията в нея.

- **9.** Мотивацията за обучение се формира при участието на системата от ценности и генерализираните очаквания.

- **10.** Наличието на устойчиви интереси към медико-биологичните дисциплини или към конкретна медицинска професия в младежката възраст води до задълбочена и успешна подготовка по време на следването и повишава интензитета на мотивацията за изучаване на професията (медицина или стоматология).

- **11.** Върху формирането и интензитета на мотивите за обучение във ВУЗ влияе степента на удовлетвореност от изучаваната специалност.

- **12.** Индикаторите за мотивите на човешката дейност носят силно изразен вероятностен характер. При тълкуването на резултатите трябва да се отчете факторът “социална желателност”, който винаги оказва влияние при проучванията на професионалните мотиви. Индикаторите за професионалните интереси се обхващат по-добре от въпросниците в сравнение с мотивите, тъй като те са част от съзнателната рационална концепция на Аз-а за самия себе си и се вербализират и съобщават без особени проблеми. За образованието като обект на изследване се смята, че е валиден принципът на несигурността. Това в частност се отнася и до образованието по медицина и стоматология.

- **13.** У нас са правени изследвания върху влиянието на социалните фактори, мотивите за избор на специалността медицина и удовлетвореността от нея при други социални условия. Липсват проучвания за мотивацията за избор и подготовка на специалността стоматология, както и сравнителни проучвания за мотивиращите фактори при двете специалности.

- **14.** В последните години силно се разви математико-статистическият инструментариум, с който боравят изследователите на медицинското образование по света. Признавайки значимостта на предишните проучвания в тази област у нас, смятаме, че с помощта на новите методики е редно да бъде актуализирана информацията за избора на специалността медицина и да бъде събрана и обработена информация за избора на специалността стоматология. С това бихме могли да окажем съдействие на процеса на управление както на медицинското образование, така и на цялостната професионализация на лекарските и стоматологични кадри в България.

II. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ И МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР И ИЗУЧАВАНЕ НА МЕДИЦИНСКА ПРОФЕСИЯ - МЕДИЦИНА ИЛИ СТОМАТОЛОГИЯ

II.2.2. Обект: Студентите по медицина и стоматология в М У - София от първи, трети и последен курс на учебната 1996/1997 г.

II.2.3. Предмет: Мотивите за избор на медицинска професия на студентите по медицина и стоматология.

II.3.1. Цел - Усъвършенстване на подбората и учебния процес по време на дипломното обучение чрез изследване на мотивите за избор на медицинска професия от гледна точка на тяхната структура, йерархична субординираност и интензитет.

II.3.3. Задачи:

1. Анализ на структурата на мотивационната сфера на студентите по медицина и стоматология от първи, трети и последен курс.

2. Йерархия на мотивите на студентите от отделните курсове на специалностите медицина и стоматология и сравнителен анализ между тях.

3. Анализ на разликите в мотивационната сфера на студентите по медицина и стоматология от първи, трети и последен курс.

3.1. Интегрални фактори за избора на всяка от двете специалности.

3.2. Модел за класификация на ориентацията към една от двете специалности според степента на влияние на отделните мотиви

4. Анализ на структурата на системите от ценности и очакванията и връзките им с мотивите избор и изучаване на медицинска професия

5. Интензитет на мотивацията за изучаване на специалностите "медицина" и "стоматология".

5.1. Влияние на елементите на учебния процес върху интензитета.

5.1. Изразеност на интересите към конкретни медицински, респ. стоматологични, специалности

II.4. Теоретичен модел:

Според възприетите от нас схващания, мотивите за избор на медицинска професия възникват под влиянието на социално структурираните обществени условия, сред които протича битието на бъдещите кандидат-студенти. Така зад структурата на мотивите за избор ние сме в състояние да открием обществените явления, формирали потребностите, или другояче казано: социалните контрагенти, стоящи в основата на мотивацията за избор и играещи роля на фактори на мотивите. Психически формирания, които определят структурата и йерархията на мотивацията за избор са ценностите и очакванията, а интересът към медицинската професия и интересите към естествените науки се включват в структурата на мотивационната сфера в ролята на мотиви. Емоциите, изразени като удовлетвореност от избраната професия осигуряват интензитета на мотивацията. След постъпването в Медицинския университет мотивите за избор претърпяват трансформации, на базата на които се формира мотивацията за обучение. Нейната йерархия е различна от йерархията на мотивацията за избор на професията, като тази промяна се дължи на изменението в ценностната система и на общите очаквания на респондентите. Трансформациите в ценностите и очакванията се основават както на общите социални промени през периода на обучение, така и на въздействието на различните страни на учебния процес като специфична среда на студента. В такъв смисъл социума като цяло, от една страна и образователната система, от друга могат да влияят позитивно или негативно върху интензитета на мотивацията за обучение и могат да предизвикат промени в йерархията на ценностите и очакванията, които пък да изменят и йерархията на мотивите за обучение. Към разкриването на тези закономерности (по-конкретно в сферата на висшето образование по медицина и стоматология) беше насочено и нашето изследване.

Като работно определение за "мотив" възприемаме следното: "Мотивите са подбуди, представляващи свойства на личността, които възникват на основата на потребности във връзка с характера на обществените отношения. Те са елемент от личностната насоченост и в ролята на мотиви могат да се изявят и други формирания от насочеността на човека, в частност интересите. Върху формирането на мотивите оказва влияние цялостната структура на личността, като основна роля се пада на потребностите, емоционалните и когнитивните процеси, ценностите и общите очаквания. Под "мотивация" ще разбираме процесът на възникване, формиране и изменение на мотивите, а под "мотивационна сфера" ще разбираме "Съвкупността от мотивите за поведение и дейност". Като "социални мотиви" се приемат мотиви за конкретно, социално детерминирано и формиращо обществото действие, които са отличителен белег на личността. Под "динамика на мотивите" се разбират техните изменения по време на обучението във висше (медицинско, в случая) учебно заведение. Под "интереси" ще се има предвид свойства на личността, представляващи устойчиви познавателни отношения към даден обект и изразяващи предимно или само интелектуалната страна от личностната насоченост. Те са регулационна компонента на поведението и като следствие водят до насочване на вътрешната активност към определена цел чрез промяна на мотивите и в крайна сметка на поведението.

Конкретен предмет на подобно изследване става процесът на мотивиране на хората, простиращ се от възникването на актуални потребности до въздействието на мотивите върху дейността. Тук обаче не може да се разгледа целият процес, а се акцентира върху фазата на възникване на мотивите и по-късно

върху етапа, в който те стават определящи за поведението. Социологическото изследване трябва да изхожда от *предпоставката*, че човешкото поведение не възниква като поведение на групата, а като *индивидуално поведение*. Самият процес на възникване и изменение е обект на психологията. Дейността на една социална група обаче се състои от множество индивидуални поведенчески актове, които представляват емпиричната основа за изследване и за изводи относно разпределението на определящите социални белези в нея. Емпиричният анализ би установил ситуативно налични мотиви в дадена социална група (или подгрупа), като с това би създал основание за извеждане на гореспоменатите изводи. Това дава основание анализът на чисто индивидуалните мотиви да се обработи статистически, да се обобщат и да бъдат направени съответните изводи, които могат да демонстрират доколко обективните обществени интереси имат съвпадение с индивидуалните. В резултат могат да бъдат взети научно обосновани мерки за по-дълбоко осъзнаване на връзките между тях. Като крайна цел подобно изследване може да се концентрира върху откриването на *групово-типичните отношения между обективните движещи сили на социалната дейност на човека и неговият начин на мислене и поведение*.

За оценка на отделния мотив се търси Сила на мотива, проявена чрез наличието му в отделните специалности и курсове, и съвпадението с ценностните нагласи и очакванията. За оценка на *мотивационната сфера* се ползват характеристиките: 1) Съдържание 2) Йерархичност и 3) Интензитет на мотивацията, оценена според удовлетвореността от изучаваната специалност.

За изследване на интересите към *медицината и естествените науки* се изследва Интензитета им. За *съвкупността от интереси към група конкретни специалности* се проучват: 1) Структурата и 2) Йерархията им. За *ценностната система и за системата от очаквания*: Структура и Йерархично подреждане, с които се сравнява структурата на системата от мотиви.

II.5. Работни хипотези

II.5.1. Описателни хипотези

1. Предполага се, че мотивацията за избор на медицинска професия на студентите МУ-София е адекватна и се характеризира със следните характеристики:

- Адекватно съдържание
- В йерархията на мотивацията за избор на медицинска професия водещо място заемат мотивите, свързани с науката и оценъчно нормативното отражение.
- Достатъчен интензитет

2. Мотивите, елементи на мотивацията за избор и изучаване на професия са институционално детерминирани, като участват в социализацията на младия човек елементи на социалната структура играят ролята на фактори за тяхното възникване. Предполага се, че посредством структурата на мотивационната сфера може да бъде разкрито влиянието на обществените явления върху избора и подготовката за професия и то най-вече на тези от сферата на материалното производство, духовното производство и сферата на възпроизводство на хора.

3. Като мотиви за избор и изучаване на медицинска професия се изявяват и някои личностни характеристики. Предполага се, че водеща роля в това отношение имат интересите към тази област от знанието и професията, както и алтруизмът. Мотивацията за избор се формира при участието на ред психически характеристики. Влияние върху структурата на мотивационната система оказват ценностните ориентации и очакванията за житейска, в т. ч. и професионална реализация. Емоциите, представени от удовлетворението от избраната и изучавана специалност влияят върху силата на мотивацията.

4. Промените на интензитета на мотивацията отразяват влиянието на редица фактори, характерни за обучението в Медицински ВУЗ. Като най-важни в това отношение се приемат организацията на учебния процес, ролевите модели на лекарите и другите студенти и контактите с колегите от студентската група.

5. Групата интереси към отделните специалности променя своето съдържание според степента на запознаване с различните дисциплини и поради промените в актуалните обществени условия.

II.5.2.Обяснителни хипотези

Мотивацията за избор на дадена специалност постепенно се трансформира в мотивация за изучаването ѝ, която пък прераства в мотивация за трудова дейност по същата специалност.

1. Мотивацията, с която студентите са избрали медицинска специалност по време на следването търпи влияние от променените материални и духовни обществени условия през този период от време. В този смисъл структурата на мотивацията на студента първокурсник вероятно претърпява съществени изменения и в края на обучителния период в нейната йерархия на по-предни позиции излизат мотиви, породени от потребностите, предизвикани от отношенията в материалното производство.

2. Компонентите на учебния процес и личностните качества на преподавателите в МУ също влияят върху мотивацията за изучаване на медицинска професия, като променят нейното съдържание и

интензитет. Това може да бъде разкрито при сравняване на тези мотивационни характеристики при студенти от различни курсове.

3. Вероятно в структурата на мотивацията за избор на такава професия и мотивацията за изучаването ѝ при студенти от различни специалности (медицина и стоматология) могат да бъдат открити разлики, произтичащи от спецификата на всяка една от тях (с оглед очакванията за бъдещите перспективи за практикуване.)

II.6. МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

II.6.1. Генерална съвкупност и единица на наблюдението

Генералната съвкупност включва всички студенти от специалностите медицина и стоматология при МУ - София с тяхната мотивация за избор на професия, свързана с медицината, и мотивация за изучаването ѝ. Не се изследват фармацевтите, тъй като тяхната работа има косвено отношение към процеса на лекуването и отношенията между лекаря и болния.

Единица на наблюдението е отделният студент (медик или стоматолог)

II.6.1.1. Логическа единица е всеки студент (медик или стоматолог), попаднал в репрезентативната извадка от цялата група български студенти от специалностите медицина и стоматология . първи курс, трети курс и стажанти в МУ - София и от контролна група чуждестранни студенти.

1. всеки студент от представителна група за българските студенти по медицина и стоматология от първи курс при МУ - София, първи семестър на учебната 1996/97 г.

2. всеки студент в представителна група за българските студенти по медицина и стоматология от трети курс при МУ - София, първи и втори семестър на учебната 1996/97 г.

3. всеки стажант от представителна група за стажантите - българи от специалностите “медицина” и “стоматология” при МУ - София, първи и втори семестър на учебната 1996/97 г. за стоматолозите и втори семестър за медиците.

4. всеки студент от групата от чуждестранни студенти по медицина и стоматология от всички курсове при МУ София, първи и втори семестър на учебната 1996/97 г. (като контролна група за сравнение).

Признаци на логическите единици на наблюдението:

- а) признаци, отразяващи социалните фактори, детерминанти на мотивацията за избор на професия;
- б) признаци, свързани с личностни характеристики, детерминанти на мотивацията за избор на професия;
- в) признаци за удовлетвореността от избора като индикатор за силата на мотивацията за обучение;
- г) признаци за влиянието на елементи на учебния процес като фактори за промяна на мотивите за обучение;
- д) признаци за въздействието на ролеви модел на преподавателите като детерминанта на мотивите за обучение;
- е) признаци, свързани с оценката на отношенията в студентската група;
- ж) признаци за структурата на интересите към отделните специалности като интегрална част от мотивацията за обучение;
- з) признаци за структурата на ценностната система, общите очаквания и очакванията за професионална реализация като фактори за мотивацията за подготовка при цялата студентска група и за формирането на трудовата мотивация при стажантите.

При първата логическа единица не се изследват признаци “г”, “д” и “е” поради липсата на достатъчно впечатления у първокурсника за тях след първия месец в МУ - София.

II.6.1.2. Технически единици на наблюдението

Членовете на студентските курсове за двете специалности, подбрани с лотариев принцип, както следва:

Специалност “Медицина”:

- първи курс: 121 лица

- трети курс: 130 лица

- стажанти: 122 лица

Специалност “Стоматология”

- първи курс: 126 лица

- трети курс : 121 лица

- стажанти: 122 лица (всички групи в поликлиниката на Стоматологичен факултет на МУ - София и групи в други 8 столични поликлиники).

II.6.2. Обхват на изследването

Изследването е представително за студентската група в МУ - София, като при организацията му сме се съобразили с изискванията на закона за големите числа. Извадката е извън малообемните статистически извадки с размер до 120 случая. При избора на респондентите не сме имали предвид определени критерии и формата на подбора е с гаранция за случайност. Събрано е мнението на 742 български и 30 чуждестранни студенти от специалностите "Медицина" и "Стоматология" или общият брой респонденти е 772-ма (373 - ма медици и 369 стоматолози българи). Мнението на чуждестранните студенти е послужило за верификация на резултатите. (За краткост студентите по медицина са наречени "медици", а тези по стоматология - "стоматолози").

II.6.3. Методи на обработка и анализ

Първоначалната обработка и въвеждане на данните се осъществи със специализиран продукт, изготвен с пакета PARADOX, а статистическата обработка - с помощта на готови програмни пакети: BMDP, SPSS, STATISTICA и др. Използвахме методи, доказали своята пригодност в социологически проучвания на образователния процес.

- Проверка на хипотези за разпределението на данните
- Едномерен статистически анализ: честотно разпределение и описателна статистика на разпределението
- Двумерен статистически анализ: крос-таблицы
- Непараметрични методи за търсене на зависимости (хи-квадрат тест и коефициенти, базиращи се на него: Camer's V, Phi, Eta и др.)
- Непараметричен анализ за търсене на разлики по даден признак при две независими извадки \bar{u} (Mann-Whitney U, Wilcoxon Rank Sum W Test)
- Непараметричен вариационен анализ (Kruskal-Wallis 1-Way Anova)
- Непараметричен корелационен анализ (Kendall's tau)
- Непараметричен мултифакторен анализ
- Множествена стъпкова линейна логистична регресия

II.6.4. Съдържателно описание на въпросниците

При съставянето на въпросника е било взето предвид:

Да се формулират индикатори, отнасящи се към релевантни за това явление събития; Възможните позитивни, респ. негативни изявления по правило да се формулират в номинална скала; Да се формулира и "нула" - т. е. възможност да не е взето отношение по даден проблем.

II.6.5. Методика за набиране на първичната информация

II.6.5.1. Място и време на наблюдението

Наблюдението върху студентите от първи и трети курс от двете специалности и на стажантите от специалността "Медицина" се извърши на територията на МУ - София. Една част от стажантите - стоматолози също са изследвани на територията на поликлиниката в Стоматологичния факултет при МУ, а другата - на териториите на 8 базови поликлиники в София.

Студентите-първокурсници от двете специалности са изследвани в началото на първия семестър на учебната 1996/97 г., тези от трети курс: в края на първия семестър и в началото на втория. Стажантите - стоматолози са изследвани през двата семестъра на учебната 1996/97 г., а стажантите - медици - в края на втория семестър.

II.6.5.2. Органи на наблюдението

В своята основна част изследването е извършено самостоятелно. Съдействие е търсено в процеса на събиране на първичната информация от страна на студенти по медицина, на преподаватели и на консултанти по проблемите на статистическата обработка на информацията.

II.6.5.3. Източници и методи за набиране на първичната индивидуална информация

Източник за набиране на първична информация е самосъзнанието на изследваните лица. При подготовката на проучването и по-специално на въпросника е използван метода на полусвободното интервю. Метод, който е използван за набиране на достоверна първична информация е пряката групова анкета с урна и пряката индивидуална анкета при съобразяване с изискването за анонимност. Друг използван метод е анализът на документи. Проучвани са списъци на студентите, учебните им разписи и програми и разпределението на стажантите - стоматолози в различни здравни заведения.

II.7. Основни направления за обработката на индивидуалната първична информация

Индивидуалната първична информация е обработена в следните направления: 1) Серия от таблици, отразяващи вътрешната структура на отделните въпроси (стандартен анализ). 2) Серия от таблици,

отразяващи връзките между два въпроса (крос-таблицы). Обработката на първичните данни е направена с оглед основните цели на изследването и методиката.

II.8. Пробно проучване и резултати от него

Пробното изследване е проведено на територията на МУ - София - Медицински и Стоматологичен факултет. Апробирани са някои основни елементи от програмата и методиката на емпиричното социологично изследване.

II.9. Документация

Основни документи, използвани при настоящото изследване са: 1) Въпросници, 2) Въпросници за интервюиране, 3) Списъци на анкетираните лица, 4) Учебни планове, разписи и програми, 5) Научна литература.

II.10. Основни научни методи, използвани в проучването

Основният използван метод е социологическият, който позволява изучаване мотивацията на личността чрез оценките на субективната значимост на отделните съдържания, имащи мотивационно значение. Освен това той дава възможност една от основните ѝ характеристики - структурата ѝ, да бъде подложена на йерархизиране. Психологическият подход е съзнателно избегнат в случая, тъй като психологията не се интересува от институционалната обвързаност на мотивите, доколкото съзнателно се абстрахира от контрагентите на човешкото взаимодействие и поставя акцент върху вътрешния свят на човека. При тълкуване на удовлетвореността от подготовката за професията сме използвали и елементи от социално-психологическия подход, прилаган при проучвания на трудовата мотивация.

III. СОЦИАЛНИ И ДЕМОГРАФСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТИТЕ “МЕДИЦИНА” И “СТОМАТОЛОГИЯ” ПРИ МЕДИЦИНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ - СОФИЯ КАТО ДЕТЕРМИНАНТИ НА МОТИВИТЕ ЗА ИЗБОР НА ПРОФЕСИЯ, СВЪРЗАНА С МЕДИЦИНАТА

Изследването на тези характеристики е необходимо поради важноста, която те имат като детерминанти на поведението при избор на професия. Установява се приблизително равномерно разпределение на изучаващите двете специалности мъже и жени, с лек превес в полза на женския пол. В първи и трети курс жените са около 56%, а мъжете - 44% от целия списъчен състав за двете специалности (държавно и платено обучение). При стажантите разпределението е почти 50% на 50%. Това говори за стремеж към преодоляване на отбелязаните през 70-те и 80-те години тенденции към феминизация на професията в страната. Средната възраст на новоприетите е 19 години. Следването си през 1996/97 учебна година заплащат около една четвърт от студентите по медицина и една трета от стоматолозите, като относителният дял на заплащащите образованието си е по-висок в първи и трети курс (съгласно политиката на университетските власти през последните години).

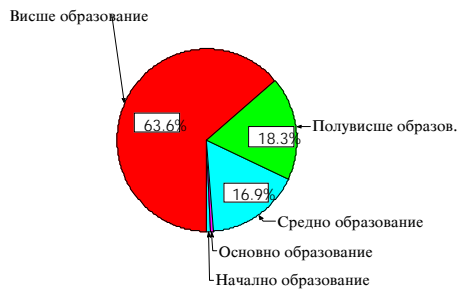
Образът на първокурсника и за двете специалности може да се характеризира със следните черти: градски произход, несемеен, със средно образование, без трудов стаж, ориентирал се предимно по време на средното си образование и успял да преодолее кандидат-студентската бариера от първи или втори път. Повече от 90% съобщават градски произход, като половината от тях са столичани, а живеещите в столицата и големите градове формират 70% от групата. Този факт ни навеждат на мисълта за конфликт между намеренията за бъдеща трудова реализация и свободните работни места в родните градове на респондентите, където те обикновено желаят да практикуват. Доколкото при стажантите по медицина семейни са 19.7% и деца имат само 14.1%, а при стажантите по стоматология семейни са 22.1% и с деца са 14.8% от отговорилите, можем да направим извода, че висшето образование по медицина и стоматология е свързано с отложена житейска реализация в личен план.

Студентите по специалностите “медицина” и “стоматология” произхождат от фамилии с висок образователен ценз: повече от 2/3 имат поне по един родител с ценз над “средно образование”, а деца на родители-висшисти са над 63%. Подобни характеристики за социалния произход на първокурсниците е отбелязал Ц. Воденичаров през осемдесетте години, а днес те проявяват тенденция към засилване. Обяснението е свързано с редица по-скоро социално-психологически и по-малко икономически обосновани причини. Съдейки по образователния ценз на родителите на респондентите можем да направим заключение, че в лицето на бъдещите лекари и стоматолози групата на лицата с висше образование у нас се възпроизвежда.

В групата на анкетираните студенти-медици в системата на здравеопазване работят 26.6% от майките и 18.1% от бащите, в групата на анкетираните студенти-стоматолози - 32.9% от майките и 17.5% от бащите (средно за всички респонденти 29.6% от майките и 17.7% от бащите: **фиг. 1 и фиг. 2**). С двама родители,

работещи в сферата на здравеопазването са 11.9% от студентите по медицина и 10.8% от студентите по стоматология. Мнозинството от родителите работещи в здравеопазването също са с висше образование. Това е валидно и за двете специалности и показва, че социалната група на кадрите с висше образование в областта на здравеопазването се възпроизвежда. Това може да се обясни с ранното влияние на модела на професионалиста при студентите, които имат родител здравен работник и с ключовата роля на майката у нас при решаване на важните за децата ѝ въпроси, включително ориентацията към професия. Известно влияние може да оказва и малко по-високият относителен дял на студентките, за които се предполага, че се ориентират професионално следвайки модела на майка си.

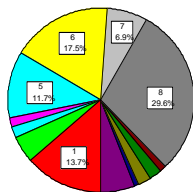
Фиг. 1 Образователен ценз на майката - за всички анкетиранни студенти (n=733)

Фиг. 2 Образователен ценз на бащата - за всички анкетиранни (n=732)

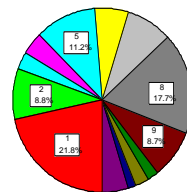

Фиг. 3 Област на работа на майката - за всички анкетиранни студенти

1. Промисленост
2. Строителство
5. Търговия или обслужване
6. Образование

Фиг. 4 Област на работа на бащата - за всички анкетиранни студенти

7. Научни институции
8. Здравеопазване
9. Армия, органи за опазване на обществения ред (полиция)

Тези процеси са отбелязани за образованието по медицина в началото и в края на осемдесетте години и днес продължават да показват устойчива тенденция на развитие. Данните сочат, че възпроизводството на кадри в здравеопазването в по-голяма степен е свързано с майчината професия, т. е. - фамилната традиция по отношение на медицинската професия за момента като че ли върви по майчина линия.

Мнозинството от заплащащите обучението и при двете специалности са деца на висшисти (фиг. 3 и фиг. 4), като там техният процент е по-висок в сравнение с процента на родителите със същия ценз в цялата група. Това говори както за равнището на доходите, така и за това, че хората с висок образователен ценз са склонни да инвестират средства в доброто образование на децата си. И тук най-висок е относителният дял на родители здравни работници. Сфери, които са по-силно застъпени в групите на заплащащите и за двете специалности в

сравнение с целите групи от същите специалности, са: образование и услуги (и за майката, и за бащата във всички групи), здравеопазване - за бащата във всички групи, а освен тях култура и изкуство, промишленост, строителство, опазване на обществения ред и държавно управление - за част от групите.

IV. СТРУКТУРА НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР НА СПЕЦИАЛНОСТИТЕ “МЕДИЦИНА ” И “СТОМАТОЛОГИЯ”

IV.1. Структура и йерархия на мотивите за избор при представителите на цялата група първокурсници от двете специалности

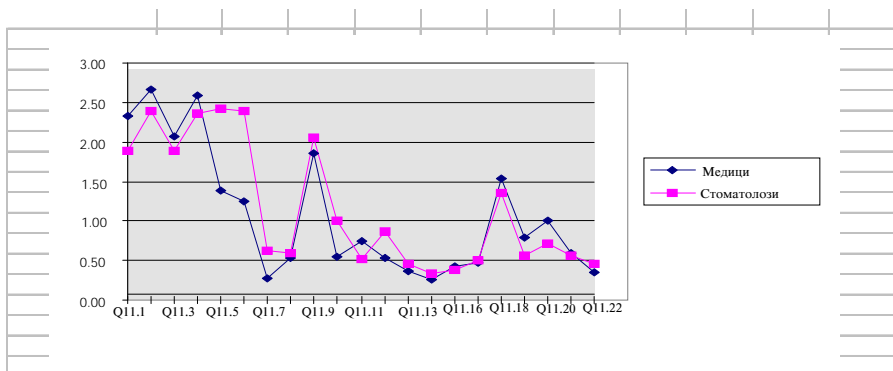
Мотивацията за избор на професия може да бъде изследвана най-добре в групата на новопостъпилите. В групата на третокурсниците и стажантите мотивите за избор са претърпели промени в подреждането, така че по тях можем да съдим за структурата и йерархията на мотивацията за обучение.

Съдейки по степента на влияние на отделните мотиви на първокурсниците от двете специалности, установихме, че водещи в структурата на мотивите за цялата група са “интересът към медицината” и алтруизмът”. Така очерталите се на първите позиции мотиви изразяват нагласи от по-общ, непроизводствен характер и са свързани с образованието и творчеството (морала). Следващите по значимост мотиви в групата първокурсници от двете специалности имат отношение към образованието (знания за живота и интереси към естествените науки), към творчеството (престиж на професията), към производството на услуги и бюджета (финансова независимост и частно практикуване) и към здравеопазването (ролевия модел на познати здравни специалисти).

IV.2. Структура и йерархия на мотивите за избор при респондентите от първи курс, специалности “медицина” и “стоматология”. Сравнение между двете структури

В процеса на нашето изследване се констатираха съществени разлики в групата на водещите мотиви за избор на двете специалности. За специалността “медицина” ранжирането в йерархията на мотивите за избор на професия се води от интереса към медицинската професия, алтруизма и общата интелектуална насоченост на личността. По значимост ги следват интересът към естествознанието, престижът на професията, влиянието на познати медици и на 7-мо и 8-мо място са финансите и частната практика. В групата на първокурсниците - стоматолози водещи в структурата на мотивацията за избор са финансовата независимост и желанието за частно практикуване на професията, следвани от интересът към медицината, алтруизмът, престижът, общата интелектуална насоченост и на 7-мо и 8-мо място - интересът към естествените науки и образите на познати медици.

Фиг. 5 Структура на мотивацията за избор на професия - общо за първи курс според средните оценки за влиянието на отделните мотиви

11.1. Получаване на повече знания за живота	11.12. Родовата традиция
11.2. Интереси към медицината	11.13. Моите приятели
11.3. Интереси към естествените науки	11.14. Съучениците ми
11.4. Желанието ми с професията си да помагам на хората	11.15. Преподаватели по естествени науки в средното училище
11.5. Финансова независимост	11.16. Други преподаватели
11.6. Частна практика с професията	11.17. Свободно избираемите предмети и кръжоците в училище
11.7. Недостигът на здравни кадри в родното ми място	11.18. Ценени медицински работници
11.8. Необходимост да се погрижа за нестабилното си здраве	11.19. Влияние на произведения на изкуството (кино, театър и др.)
11.9. Желанието ми да имам професия, ценена и в чужбина	11.20. Влиянието на литературата
11.10. Желание на родителите	11.21. Влиянието на електронните средства за масово осведомяване
11.11. Болни близки и роднини	11.22.. Влиянието на пресата

Между специалността и някои от елементите на мотивацията за избор (или социалните явления, стоящи зад тях) са установени статистически значими зависимости. Общата интелектуална насоченост (желанието за получаване повече знания за живота) е позитивно свързано със специалността “медицина”: $\chi^2=20.087$, $p=0.00016$, Cramer's $V=0.28991$, Contingency Coeff.=0.278, $n=239$; позитивна връзка със същата специалност има и влиянието на произведения на изкуството (кино, театър и др.): $\chi^2=10.419$, $p=0.01532$, Cramer's $V=0.21012$, Contingency Coeff.=0.20563, $n=236$. Специалността “стоматология” сочи умерена позитивна връзка със стремежът към финансова независимост ($\chi^2=57.262$, $p<0.000001$, Cramer's $V=0.49154$, Contingency Coeff.=0.44113, $n=237$), с желанието за частно практикуване на професията ($\chi^2=47.809$, $p<0.000001$, Cramer's $V=0.2626$, Contingency Coeff.=0.4141, $n=231$). По-слаба позитивна зависимост се открива с недостига на здравни кадри в родното място т. е. обвързаността с перспективите за бъдещата работа ($\chi^2=15.587$, $p=0.00138$, Cramer's $V=0.2626$, Contingency Coeff.=0.4141, $n=235$) и с въздействието на родителското желание ($\chi^2=14.349$, $p=0.00247$, Cramer's $V=0.2455$, Contingency Coeff.=0.23846, $n=238$).

Като първостепенни по важност в структурата на мотивите за избор на първокурсниците медици се извяват по-общите, (абстрактни) мотиви, свързани с образованието и творчеството, а именно интересът към медицината и алтруизмът. Водещите йерархията на мотивацията за избор в групата на първокурсниците стоматолози мотиви са стремежът към финансова независимост, желанието за частно практикуване на професията, интересът към медицината и алтруизма. Те са по-конкретни и са свързани освен с образованието и морала и със сферата на производство на услуги и бюджета (фиг. 5). Водещите в структурата на мотивацията елементи са лично значими (вътрешни) мотиви, което говори за самостоятелния избор на двете специалности.

Влиянието на родителското желание и родовата традиция имат позиция в средната част на структурата на мотивите и явно те не се осъзнават като особено съществени от първокурсниците. Средното училище ориентира към медицинска професия главно чрез въздействието на преподавателите по естествени науки. Свободно избираемите предмети, кръжоците и другите преподаватели допринасят слабо в тази насока. Това ни насочва към извода, че ориентацията за избор на медицинска професия е станала без активното участие на училището и е съвпаднала с периода, прекаран там, единствено по време. Образите от произведения на литературата и изкуството влияят в средна степен и са свързани в по-голяма степен с мотивацията за избор на медицина. Електронните средства за масово осведомяване също влияят в средна степен, а пресата - в незначителен. Незначително влияние оказва и антуражът на респондентите в лицето на приятелите и съучениците. Налице е различие в значимостта на мотива “недостиг от кадри в родното място”, които е по-важен за по-утилитарно мотивираните стоматолози.

IV.3. Интегрални фактори, формиращи мотивацията за избор при специалност “Медицина” и специалност “Стоматология”

Между отделните мотиви са установени значими корелационни зависимости, което ни накарва да предположим наличието на интегрални фактори на мотивацията (напр. при двете специалности в първи курс са налице слаби корелационни връзки между интересите към медицинската наука и алтруизма - за медиците Kendall's $\tau=0.22$, $p=0.013$, $n=117$, за стоматолозите Kendall's $\tau=0.391$, $p<0.0001$, $n=120$). Налице са корелационни връзки между финансовата независимост и частната практика - за медиците Kendall's $\tau=0.3578$, $p<0.0001$, $n=111$, между частната практика и престижа (Kendall's $\tau=0.3719$, $p=0.0001$, $n=112$) и финансовата независимост и престижа (Kendall's $\tau=0.28$, $p=0.001$, $n=109$). При стоматолозите финансовата независимост корелира в умерена степен с частната практика (Kendall's $\tau=0.6155$, $p<0.001$, $n=121$) и по-слабо с престижа (Kendall's $\tau=0.372$, $p=0.0001$, $n=122$). С престижа е свързана и частната практика: Kendall's $\tau=0.27$, $p=0.001$, $n=123$).

С помощта на непараметричен факторен анализ бяха установени по 8 обобщени фактора на мотивацията за избор на двете специалности. За специалността “медицина” ранжирането според процента на обяснена дисперсия на явлението е следното: 1) Ниво на информираност за специалността, 2) Влияние на семейството и референтната група, 3) Стремеж към висок социален статус и финансова сигурност, 4) Влияние на средното училище, 5) Образът на лекаря интелектуалец, 6) Представа за болестта, 7) Алтруизъм и интерес към медицината и 8) Широки познавателни интереси към човека и природата (естествознанието) (фиг. 6). В съзнанието на респондентите-медици престижът е асоцииран с финансовата независимост и частната практика, образът на лекаря се свързва с интелектуалната насоченост и родовата традиция, алтруизмът - с интереса към медицината, а интересът към естествознанието има самостоятелно значение.

Фиг. 6.

В групата на стоматолозите са отбелязани различия както при формиращите фактора обществени явления, така и в степента на значимост на отделните интегрални фактори. Първият фактор, обясняващ най-висок процент от дисперсията е 1) Влияние на референтната група, семейството и училището. Следват: 2) Ниво на общата информираност за специалността, 3) Стремеж към висок социален статус и финансова сигурност, 4) Образът на професионалиста, здравен работник, 5) Интелектуални и хуманистични нагласи, 6) Представата за болестта, 7) Интереси към медицинската професия свързани с конкретна реализация и 8) Родова традиция (фиг. 7). В обобщените фактори отново проличава по-голямата конкретност на мотивите при стоматолозите - недостигът на кадри (т. е. идеята за работното място в бъдеще) е свързан с повече интегрални фактори и директно с интереса към професията, с който формира общ фактор. Водещо е значението на интегралния фактор "информираност", в който по-слабо в сравнение с медиците влияе нивото на общата култура. Интелектуалната и хуманистична насоченост са тясно свързани, а образът на професионалиста е формиран при участие на изкуството и училището. Родовата традиция има самостоятелно значение. И тук престижът е асоцииран с финансовата независимост и частното практикуване на специалността.

Фиг. 7.

Очертаните по-горе зависимости ни дават основание да твърдим, че при възникването на мотивите за избор на двете специалности участие са взели различни обществени явления и с различна степен на влияние, както и че в съзнанието на първокурсника образът на лекаря и стоматолога се асоциират с различни черти.

IV.4. Модел за класификация на ориентирането на респондентите към една от двете специалности според степента на влияние на отделните мотиви - елементи на мотивацията за избор на медицинска професия

На базата на установени зависимости на някои мотиви с една от двете специалности и с помощта на стъпкова множествена линейна логистична регресия бе съставен модел, който да класифицира насочеността на респондентите към една от двете специалности според влиянието на отделните мотиви за избор на специалност (табл. 1). Констатира се, че най-добре насоката на избора се разпознава посредством мотивите "финансова независимост", "частна практика", "интелектуална насоченост" и "влияние на изкуството върху избора". С тези 4 елемента на мотивацията, първите 2 от които позитивно свързани със специалността

стоматология, а вторите два - с медицината, се разпознава 79.79% от избора на анкетираните респонденти-първокурсници. Самата класификация има и прогностично значение и може да се ползва и за тази цел.

Таблица 1 Модел на основните фактори за избор на медицинска професия: медицина или стоматология

Изведени ФАКТОРИ на избора на една от двете специалности (според реда на въвеждането им в модела)	Log Likelihood	-2 Log LR	Степени на свобода	Сигнификантност на Likelihood Ratio
Желание за частно практикуване	-97.610	14.930	3	0.0019
Стремех към финансова независимост	-95.481	10.671	3	0.0136
Обща интелектуална насоченост	-95.098	9.826	3	0.0201
Влияние на произведения на изкуството	-94.261	8.231	3	0.0415

В групите на третокурсниците и стажантите с него е разпознат изборът при 70% от отговорилите, което говори добре за класификационните му способности. Той е максимално икономичен и не включва излишни (от гледна точка на класифицирането) елементи.

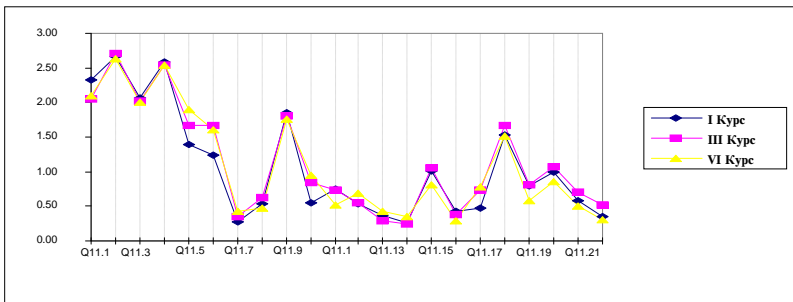
IV.5. Разлики в структурата на мотивите за избор при различните курсове от двете специалности. Сравнение между мотивацията за избор на цялата група респонденти от специалност медицина и цялата група от специалност стоматология. Изводи за стоящите в основата им социални явления, явяващи се техни фактори

Разликите, констатирани в йерархията на мотивите в първи курс се запазват и в следващите курсове. И при третокурсниците, и при стажантите финансите и частната практика сочат статистически зависимости със специалността стоматология, а интересът към медицината е с по-голяма значимост за групата на медиците. Това говори за съществени различия в ролевия модел на лекаря и стоматолога в съзнанието на респондентите от цялата група. Тези различия могат да се обяснят с нееднаквата характеристика на двете специалности и точно с предмета на професионалната дейност на всяка от тях.

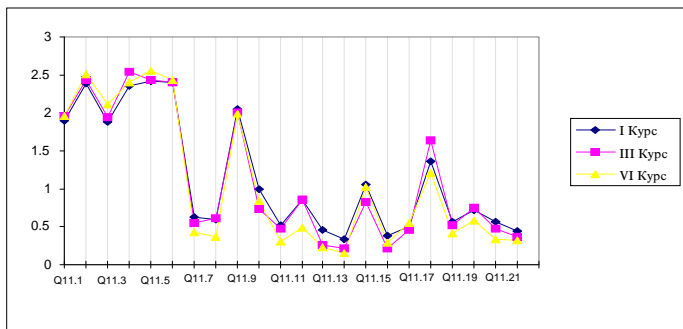
С напредването на курса (фиг. 8) в структурата на мотивацията на студентите по медицина на по-предни позиции излиза мотивът “финансова независимост” ($\chi^2=16.217$, $p=0.01263$, Cramer’s $V=0.152$, Contingency Coeff.=0.209, $n=353$) и увеличава влиянието си мотивът “частна практика” (двата свързани с бюджета и услугите мотиви). Тъй като по време на кандидатстването на тези респонденти обществото не е стимулирало кандидат-студентите в тази насока, приемаме, че измененията в йерархията на мотивите се дължат на промените в социалната позиция на анкетираните от трети курс и стажантите, а декларираните от тях мотиви - за мотивация за обучение. Т. е. - разликите между мотивацията за избор и тази за обучение се състои в по-голямата значимост на финансово свързаните мотиви. С напредването на курса в при студентите от специалност медицина в йерархията на мотивацията за обучение на по-предни места излизат мотиви от сферата на материалното производство, ипо-точно такива, свързани с бюджета и услугите. Водещите в структурата мотиви за цялата група студенти по медицина обаче са свързани с образованието и творчеството (а именно интерес към медицината и алтруизъм), и показват устойчиво присъствие на първите позиции в мотивацията на групи, избрали специалността по различно време (фиг. 8, фиг. 10).

В групата на студентите по стоматология водещите мотиви са интерес към медицината и алтруизъм, финансова независимост и желание за частно практикуване. В отделните курсове промените са по-несъществени и се констатират несъществени различия между йерархията на мотивите за избор и йерархията на мотивите за изучаване на специалността “стоматология”(фиг. 9). Това се дължи на първоначално високата значимост на финансите и частната практика още при първокурсниците. Водещите мотиви остават идентични в групите от всички курсове. (фиг.9, фиг. 11). Подобни различия в йерархията на мотивите при различните курсове на двете специалности се установяват и в групата “чуждестранни студенти” медици и стоматолози, което показва тяхната валидност при студенти, формирали мотивацията си в различни от българските условия.

Фиг. 8 Структура на мотивацията за избор на специалност Медицина според средните оценки на респондентите от всички курсове

Фиг. 9 Структура на мотивацията за избор на специалност Стоматология според средните оценки на респондентите от всички курсове

11.1. Получаване на повече знания за живота

11.2. Интереси към медицината

11.3. Интереси към естествените науки

11.4. Желанието ми с професията си да помагам на хората

11.5. Финансова независимост

11.6. Частна практика с професията

11.7. Недостигът на здравни кадри в родното ми място

11.8. Необходимост да се погрижа за нестабилното си здраве

11.9. Желанието ми да имам професия, цена на и в чужбина

11.10. Желание на родителите

11.11. Болни близки и роднини

Максимална оценка - 3 - Силно влияние Минимална оценка - 0 - Без влияние

11.12. Родовата традиция

11.13. Моите приятели

11.14. Съучениците ми

11.15. Преподаватели по естествени науки в средното училище

11.16. Други преподаватели

11.17. Свободно избираемите предмети и кръжоците в училище

11.18. Ценени медицински работници

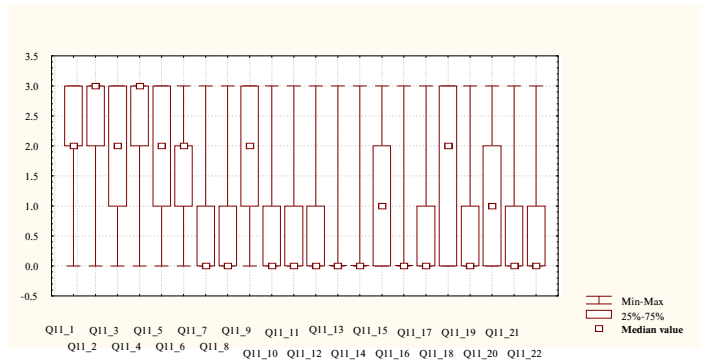
11.19. Влияние на произведения на изкуството (кино, театър и др.)

11.20. Влиянието на литературата

11.21. Влиянието на електронните средства за масово осведомяване

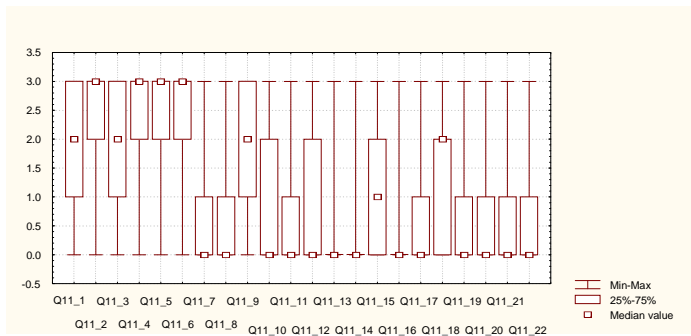
11.22.. Влиянието на пресата

Фиг. 10
Структура на мотивацията за избор на специалност МЕДИЦИНА
(За всички респонденти-медици през 1997/98 учебна година)

стойности на медианата за отделните мотиви

Фиг. 11
Структура на мотивацията за избор на специалност СТОМАТОЛОГИЯ
(За всички респонденти- през 1997/98 учебна година)

стойности на медианата за отделните мотиви

11.1. Получаване на повече знания за живота	11.12. Родовата традиция
11.2. Интереси към медицината	11.13. Моите приятели
11.3. Интереси към естествените науки	11.14. Съучениците ми
11.4. Желанието ми с професията си да помагам на хората	11.15. Преподаватели по естествени науки в средното училище
11.5. Финансова независимост	11.16. Други преподаватели
11.6. Частна практика с професията	11.17. Свободно избираемите предмети и кръжоците в училище
11.7. Недостигът на здравни кадри в родното ми място	11.18. Ценени медицински работници
11.8. Необходимост да се погрижа за нестабилното си здраве	11.19. Влияние на произведения на изкуството (кино, театър и др.)
11.9. Желанието ми да имам професия, ценена и в чужбина	11.20. Влиянието на литературата
11.10. Желание на родителите	11.21. Влиянието на електронните средства за масово осведомяване
11.11. Болни близки и роднини	11.22.. Влиянието на пресата
- Максимална оценка - 3 = Силно влияние Минимална оценка - 0 = Без влияние

IV.6. Разлики в структурата на мотивацията за избор според признаците поредност на кандидатстването в медицински ВУЗ, възраст, трудов стаж, социален произход, пол, държавно/платено обучение и семейно положение.

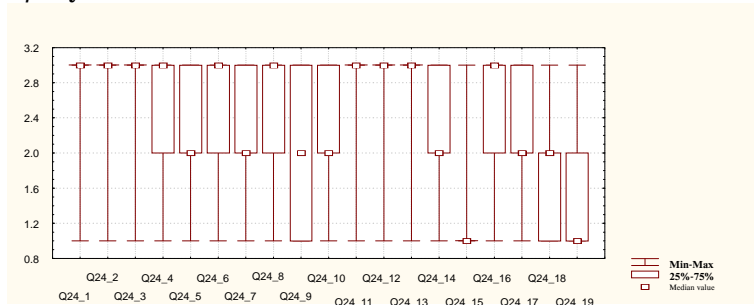
Полът има връзка с мотивацията дотолкова, доколкото при представителите на женския пол по силно е изразена алтруистичната насоченост. За всички респонденти от първи курс общата интелектуална насоченост показва слаба връзка с женския пол, подкрепена с $\chi^2=8.467$, $p=0.03728$, Cramer's $V=0.1882$, Contingency Coeff.=0.185, $n=239$; с женския пол е свързан и алтруизмът ($\chi^2 = 10.6761$, Cramer's $V=0.21180$, Contingency

Coeff.=0.2072, $p<0.014$, $n=238$). В цялата група студенти по медицина се откриват незначителни зависимости между женския пол и по-силното влияние на мотива “болест у близките” ($\chi^2=8.332$, $p=0.0396$, Cramer’s $V=0.155$, Contingency Coeff.=0.16, $n=348$) и на ролевия модел на лекарите ($\chi^2=9.33$, $p=0.025$, Cramer’s $V=0.163$, Contingency Coeff.=0.16, $n=351$), също такива между мъжкия пол и по-силно изразения интерес към естествените науки: ($\chi^2=10.021$, $p=0.0184$, Cramer’s $V=0.168$, Contingency Coeff.=0.166, $n=353$) и по-силното влияние на произведенията на изкуството ($\chi^2=8.155$, $p=0.0429$, Cramer’s $V=0.152$, Contingency Coeff.=0.15, $n=352$). В цялата група стоматолози единствената значима разлика е свързана с по-силната зависимост между алтруизма и женския пол ($\chi^2=17.823$, $p<0.001$, Cramer’s $V=0.224$, Contingency Coeff.=0.219, $n=354$). Възрастта, броят опити за кандидатстване и стажът нямат съществено влияние, освен малко по-силно изразен интерес към медицината, стимулирал избора на “медицина”: $\chi^2=35.9$, $p=0.00034$, Cramer’s $V=0.18$, Contingency Coeff.=0.30, $n=349$ (медици 1-ви курс) и при други алтернативи. По-високият образователен ценз на родителите е свързан с по-силното влияние на родовата традиция В цялата група на респондентите-медици са открити слаби зависимости, подобни на изброените за първи курс. По-съществена е корелацията на по-силното влияние на родовата традиция с по-високия ценз на майката (Kendall’s $\tau =0.252$, $p<0.001$, $n=348$) и на бащата (Kendall’s $\tau =0.26$, $p<0.001$, $n=348$). С нарастване на бащиния ценз незначително корелира и влиянието на родителското желание: (Kendall’s $\tau =0.145$, $p=0.003$, $n=349$). За всички стоматолози се отбелязва позитивна корелация с по-високия ценз на майката и бащата и по-голямото влияние на родовата традиция (Kendall’s $\tau =0.225$, $p<0.001$, $n=338$ - за майката и Kendall’s $\tau =0.214$, $p<0.001$, $n=339$ за бащата), а при заплащащите образованието си стоматолози по-важни са родителското желание, недостигът на кадри, заболяванията на близки хора, докато финансите са относително по-слабо въздействащ мотив. При медиците разлики в тази насока не са открити.

IV.7. Структура на системата от ценности при представителите на двете специалности. Връзки между ценностната система и мотивацията за избор на професия

Водещите елементи в йерархията на ценностната система стоят в основата на водещите мотиви в двете групи, което е потвърждение на ролята ѝ при формиране на структурата и йерархията на мотивите. Ценности, като “удовлетворяваща работа”, “професионална квалификация” и “реализация на способностите” са тясно свързани с мотива “интерес към медицинската професия”, а ценността “да съм полезен” стои в основата на алтруистичните мотиви. (Фиг. 12 и Фиг. 13) По-голямото значение, отдавано от стоматолозите на материалните ценности обяснява и по-предните позиции на финансовите мотиви при тях.

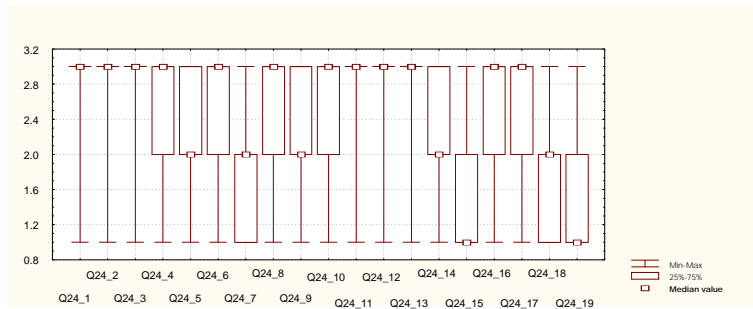
Фиг. 12 Структура на ценностната система за всички респонденти от специалност МЕДИЦИНА, 1996/97 учебна година. Стойности на медианата за отделните ценности

стойности на медианата за отделните ценности, изброени в таблицата

24.1. Добра професионална квалификация	24.12. Щастлив семеен живот
24.2. Работа, носеща удовлетворение	24.13. Близки приятели
24.3. Реализация на способностите	24.14. Информираност за събити ята у нас и по света -
	24.15. Участие в дейността на обществено-политически формации
24.4. Да съм полезен на хората	24.16. Общуване с различни хора
24.5. Обществено признание за труда	24.17. Природосъобразен начин на живот
24.6. Достатъчно пари за осигуряване на комфортен живот	24.18. Възможност за използване на всички
24.7. Научна работа	
24.8. Задоволяване на културните интереси	постижения на техника- та, без оглед влиянието им върху природата
24.9. Възможност за спортуване	24.19. Заемане на ръководна длъжност
24.10. Задоволяване на интереси-те извън професията	
24.11. Здраве	24.20. Други ценности

Фиг. 13 Структура на ценностната система за всички респонденти от специалност МЕДИЦИНА, 1996/97 учебна година. Стойности на медианата за отделните ценности

стойности на медианата за отделните ценности, изброени в таблицата

24.1. Добра професионална квалификация	24.12. Щастлив семеен живот
24.2. Работа, носеща удовлетворение	24.13. Близки приятели
24.3. Реализация на способностите	24.14. Информираност за събитията у нас и по света -
24.4. Да съм полезен на хората	24.15. Участие в дейността на обществено-политически формации
24.5. Обществено признание за труда	24.16. Общуване с различни хора
24.6. Достатъчно пари за осигуряване на комфортен живот	24.17. Природосъобразен начин на живот
24.7. Научна работа	24.18. Възможност за използване на всички постижения на техниката, без оглед влиянието им върху природата
24.8. Задоволяване на културните интереси	24.19. Заемане на ръководна длъжност
24.9. Възможност за спортуване	24.20. Други ценности
24.10. Задоволяване на интересите извън професията	
24.11. Здраве	

Промените на ценностната система, констатирани в групата на третокурсниците и стажантите (а именно растящата роля на финансите) обясняват промените в йерархията на мотивите за изучаване на специалността медицина. По-високия курс сочи статистически значима позитивна зависимост с по-голямото значение, отдавано на ценността “финанси” ($\chi^2=18.758$, $p=0.00088$, Cramer’s $V=0.15965$, Contingency coeff.=0.22, $n=368$). При стоматолозите промените в ценностната система с напредването на курса са незначителни. Открити са позитивни корелационни зависимости между водещите ценности и водещите мотиви, което демонстрира връзката на мотивационната система с ценностната.

IV.8. Структура на общите очаквания за бъдещи постижения при представителите от двете специалности и връзката им с мотивацията за избор и мотивацията за изучаване на медицинска професия

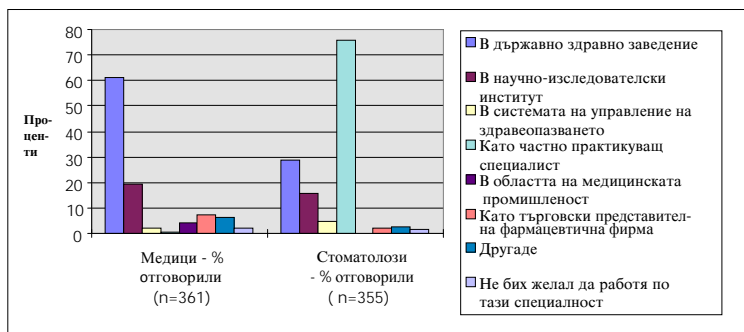
В структурата на очакванията на студентите по медицина на водещи позиции застават очакванията “да се помага с професията”, “да се задоволят интересите, свързани с медицинската наука”, “да се придобие финансова независимост” и “да се практикува престижна и в чужбина професия”. При стоматолозите водещите очаквания са свързани с “придобиване на финансова независимост”, “помощ за хората чрез професията”, “частно практикуване” и “да се упражнява престижна и в чужбина професия”. Научните занимания са вариант за реализация предимно в групата на медиците, докато стоматолозите оценяват по-високо реализацията в практиката. При очакванията за бъдещето също са открити статистически значими разлики между двете специалности. Те са твърде логични, като се имат предвид характеристиките на предмета на дейността им и възможностите за реализация чрез всяка от тях. Със специалността “медицина” имат позитивна връзка очакванията “задоволяване на интереси, свързани с медицинската наука” ($\chi^2=13.945$, $p=0.00019$, I Continuity Correction=13.04, $p=0.0361$, $\Phi=-0.07987$, Contingency coeff.=0.07962, $n=742$), и “помощ за хората чрез професията” ($\chi^2=42.707$, $p<0.000001$, I Continuity Correction=41.73, $p<0.000001$, $\Phi=-0.24007$, Contingency coeff.=0.23344, $n=741$). Специалността “стоматология” е позитивно свързана с очакването за “постигане на финансова независимост” ($\chi^2=18.549$, $p=0.00002$, I Continuity Correction=17.797, $p=0.00002$, $\Phi=-0.15822$, Contingency coeff.=0.15627, $n=741$) и с очакването за “частно практикуване със собствена клиентела” ($\chi^2=102.15$, $p<0.000001$, I Continuity Correction=100.669, $p<0.000001$, $\Phi=-0.37123$, Contingency coeff.=0.348, $n=741$). Очакването да се практикува

частно е по-силно свързано със същата специалност и в контролната група чуждестранни студенти, като е подкрепено с $\chi^2=6.3, p=0.01207$, Continuity Correction=4.375, $p=0.03647$, $\Phi=0.47434$, Contingency coeff.=0.42857, $n=28$. Тези общи очаквания за реализацията на респондентите още веднъж поясняват разликите във водещите мотиви за избор и изучаване на двете специалности.

IV.9. Очаквания, свързани с професионалната реализация и предпочитания към характеристиките на бъдещата трудова дейност и населеното място, в което да се започне работа

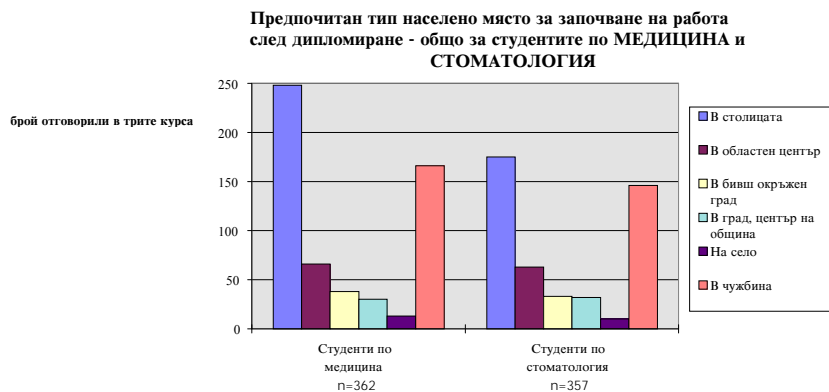
Като цяло очакванията за професионална реализация на стоматолозите са по-ясни и по-позитивни в сравнение на тези при студентите по медицина. Представата за бъдещото работно място (Фиг. 14 и Фиг. 15) на медиците е свързана главно с работа в държавно заведение ($\chi^2=74.93029$, $p<0.000001$, Continuity Correction=73.636, $p<0.000001$, $\Phi=-0.3235$, Contingency coeff.=0.308, $n=716$), в областта на науката и като търговски представител. Те виждат своята реализация предимно в столицата и чужбина.

Фиг. 14 Предпочитан тип работа - за респондентите от всички курсове на двете специалности

Студентите стоматолози приемат специалиста стоматолог като професионалист, който се реализира в сферата на частната практика ($\chi^2=113.18792$, $p<0.000001$, Continuity Correction=111.592, $p<0.000001$, $\Phi=-0.3976$, Contingency coeff.=0.36947, $n=716$) в столицата или в големите градове .

Фиг. 15

По-изразено желание за работа извън страната имат студентите по медицина , а с напредването на курса и при двете специалности се увеличава желанието за работа в държавно здравно заведение (За групата на медиците увеличението не сочи статистическа зависимост с нарастването на курса).

За групата на стоматолозите статистически значимата зависимост между по-високия курс и по-голямото желание за работа в държавно здравно заведение се изразява с $\chi^2=14.071$, $p=0.00088$, Cramer's $V=0.19909$, Contingency coeff.=0.195, $n=355$, а тази между по-високия курс и по-ниската готовност за започване на частна практика с $\chi^2=11.783$, $p=0.00276$, Cramer's $V=0.18218$, Contingency coeff.=0.179, $n=355$). Това отново индицира разликите в ролевите модели на лекаря и стоматолога в съзнанието на респондентите и предполага вероятен конфликт между представите на студентите и възможностите на социалната система да осигури желаните работни места.

V. ИНТЕНЗИТЕТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗБОР НА СПЕЦИАЛНОСТИТЕ “МЕДИЦИНА” И “СТОМАТОЛОГИЯ” И ИНТЕНЗИТЕТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ИЗУЧАВАНЕТО ИМ

V.1. Интензитет на мотивацията за избор на медицинска професия; интензитет на мотивацията за изучаване на медицинска професия, оценена в групата на трети курс и стажантите

Емоциите, изразени като удовлетвореност от избраната професия, осигуряват интензитета на мотивацията. Тази **удовлетвореност от избора** на специалността (оценена с въпросите за образователния ценз, периода на ориентация, работа в здравно заведение и влиянието му върху избора, съвпадението на желаната специалност с изучаваната, желанието за повторен избор и готовността за даване съвет на друг - **табл. 2, табл. 3 и фиг. 16**) е висока и за двете специалности и между отделните ѝ индикатори са налице статистически значими зависимости.

Таблица 2

Степен на съвпадение на желаната специалност с изучаваната (% от отговорилите)	Медицина			Стоматология		
	1-ви курс	3-ти курс	Стажанти	1-ви курс	3-ти курс	Стажанти
В голяма степен	84.0%	80.5%	69.4%	83.9%	90.1%	77.9%
Нито в голяма, нито в малка степен	14.3%	15.6%	22.3%	12.9%	5.0%	13.9%
В малка степен	0.8%	3.1%	5.8%	1.6%	4.0%	4.9%
Не съпада	0.8%	0.8%	2.5%	1.6%	0.8%	3.3%
Брой отговорили	n=119	n=128	n=121	n=124	n=121	n=122

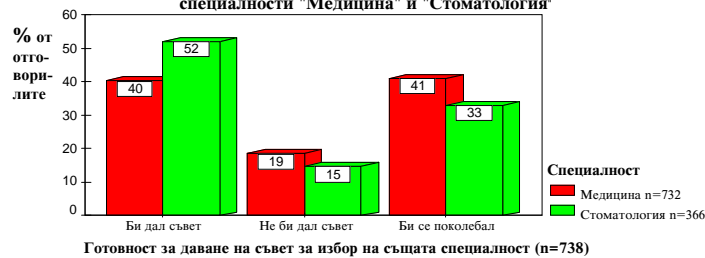
Таблица 3

Желание за повторно кандидатстване за същата специалност (% от отговорили)	Медицина			Стоматология		
	1-ви курс	3-ти курс	Стажанти	1-ви курс	3-ти курс	Стажанти
Би повторил избора	84.9%	79.2%	59.0%	68.8%	84.3%	62.0%
Би се поколебал	6.7%	12.3%	25.4%	12.8%	5.0%	24.0%
Не би повторил избора	3.4%	3.1%	11.5%	9.6%	2.5%	8.3%
Не може да прецени	5.0%	5.4%	4.1%	8.8%	8.3%	5.8%
Брой отговорили	n=119	n=130	n=122	n=125	n=121	n=121

Групата на студентите по медицина показва малко по-голяма удовлетвореност от избора в началото на образователния процес. Това говори за достатъчно силна мотивация за избор, с която респондентите са започнали образованието си. Причините, които биха разколебали част от анкетираните студентите по медицина да повторят избора си, са главно социални проблеми, свързани с реализацията.

При студентите по стоматология те са свързани по-тясно с условията на обучението (с техническата осигуреност на учебния процес). И при двете специалности се установяват проблеми с адаптацията към изискванията на учебния процес в началото на следването в МУ.

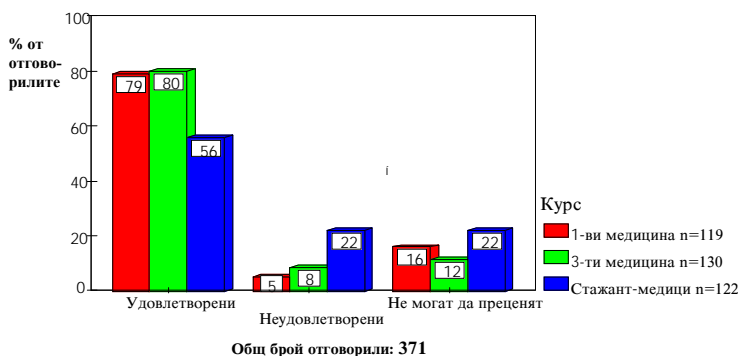
Фиг. 16 Готовност за даване съвет на приятел за избор и кандидатстване за същата специалност за 1-ви и 3-ти курс и стажанти през учебната 1996/97 година специалности "Медицина" и "Стоматология"

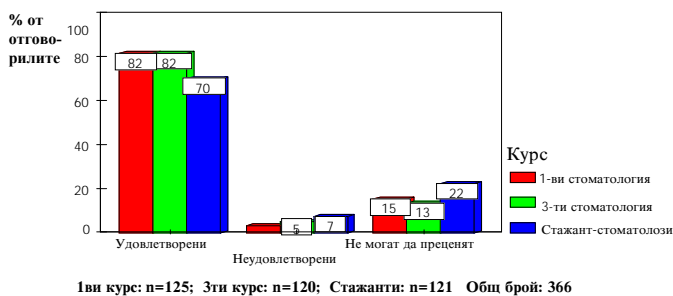
Удовлетвореността от изучаваната специалност е изследвана с въпроса за даване съвет на близки приятели за кандидатстване на същата специалност, с директния въпрос за удовлетворението, с оценките за влиянието на елементите на учебния процес, на качествата на преподавателите, на отношенията в студентската група и насочеността към конкретни специалности на медицината и стоматологията. Отговорите свидетелстват за висока степен на удовлетвореност при респондентите и от двете специалности, като стоматолозите са по-доволни от своето следване. Това може да се обясни с по-изразеното утилитарно мислене, развило се вследствие по-ясно очертания предмет на дейност на тази специалност и по-позитивните очаквания за бъдещата реализация чрез професията.

И при двете специалности с напредване на курса удовлетворението спада, като този спад е по-значим в групата на студентите по медицина. При тях е открита значима зависимост между по-ниското ниво на удовлетвореност и по-високия курс: $\chi^2=27.56857$, $p=0.00002$, Cramer's $V=0.19275$, Contingency Coeff.= 0.263, $n=371$. Намаление се констатира и при стоматолозите, въпреки, че то не е подкрепено статистически.

Фиг. 17 Удовлетвореност от изучаваната специалност "Медицина" за студентите от 1-ви и 3-ти курс и стажантите -1996/97 г. Разпределение според процента на отговорилите N = 371

Фиг. 18. Удовлетвореност от специалността "Стоматология" - за студентите от 1-ви и 3-ти курс и стажантите -1996/97 г. Разпределение според процента на отговорилите

Като цяло обаче спадът в удовлетвореността е закономерен и се обяснява главно с новите социални роли, поемани от личността с напредването на възрастта и с проблемите при търсене на професионална идентичност.

Високото ниво на задоволство от изучаваната специалност е свързано позитивно с водещите ценности в ценностната система групата медици. (За цялата група студенти (от двете специалности) са установени връзки между някои ценности и нивото на удовлетвореност. Открити са позитивни зависимости между по-високото ниво на удовлетвореност от изучаваната специалност и по-голямата ценност, отдавана на професионалната квалификация ($\chi^2=14.207$, $p=0.00666$, Cramer's $V=0.0947$, Contingency coeff.=0.1393, $n=718$), на алтруизма ($\chi^2=18.0103$, $p=0.00123$, Cramer's $V=0.11191$, Contingency coeff.=0.1563, $n=719$), и на научните занимания ($\chi^2=10.957$, $p=0.02705$, Cramer's $V=0.08809$, Contingency coeff.=0.1236, $n=706$, главно имащи значение главно за медиците). Гореспоменатите ценности участват във формирането на водещите мотиви при избор на медицинска професия, а удовлетвореността осигурява достатъчен интензитет на мотивацията.

V.2. Влияние на учебния процес върху мотивацията за изучаване на медицинска професия (медицина или стоматология), оценена чрез влиянието на отношенията в студентската група, на организацията на елементите на учебния процес и на ролевите модели на преподавателите. Препоръки за оптимизация на учебния процес

Удовлетвореността и силата на мотивацията на обучение, според нас се влияят позитивно от елементи на учебния процес, свързани с клиничното обучение (упражнения и лекции в двете групи), и асоциираната с него отговорност за болните. В групата на медиците (3-ти курс и стажанти) удовлетвореността има връзка с клиничните упражнения ($\chi^2=30.65$, $p=0.00003$, Cramer's $V=0.2501$, Contingency coeff.=0.33345, $n=245$), с летните учебни практики ($\chi^2=17.79$, $p=0.00678$, Cramer's $V=0.19292$, Contingency coeff.=0.26321, $n=239$), с кръжоците ($\chi^2=14.376$, $p=0.0257$, Cramer's $V=0.176$, Contingency coeff.=0.2416, $n=232$) и с учебните програми ($\chi^2=14.02902$, $p=0.0042$, Cramer's $V=0.1333$, Contingency coeff.=0.238, $n=232$) и с отговорността, поемана за болния по време на обучението ($\chi^2=19.30385$, $p=0.00368$, Cramer's $V=0.20054$, Contingency coeff.=0.27285, $n=240$). В групата на стоматолозите (3-ти курс и стажанти - общо) декларираното удовлетворение сочи зависимост с лекциите в предклиникума ($\chi^2=15.82662$, $p=0.01472$, Cramer's $V=0.18469$, Contingency coeff.=0.25271, $n=232$), с клиничните лекции ($\chi^2=29.971$, $p=0.00004$, Cramer's $V=0.27237$, Contingency coeff.=0.35945, $n=202$) и с клиничните упражнения ($\chi^2=36.0669$, $p<0.00001$, Cramer's $V=0.29659$, Contingency coeff.=0.3868, $n=205$).

Студентите по медицина се повлияват позитивно и от преддипломния стаж, а тези по стоматология - от предклиничните упражнения. Най-силно допринасят за удовлетворението и интензитета на мотивацията за обучение следните качества на преподавателите: професионализъм, хуманност, способност за справяне с разнообразни ситуации и възпитаване на самостоятелност у студентите. Откриват се значими зависимости между оценката на преподавателските качества и удовлетвореността. В цялата група от двете специалности удовлетвореността от специалността е свързана позитивно със стремежа към усъвършенстване от страна на преподавателя ($\chi^2=8.078$, $p=0.0444$, Cramer's $V=0.13281$, Contingency coeff.=0.132, $n=458$) и с безпристрастността на оценките ($\chi^2=18.114$, $p=0.0044$, Cramer's $V=0.1694$, Contingency coeff.=0.167, $n=487$). Отношенията в студентската група влияят умерено позитивно върху силата на мотивите за обучение. Налице е позитивна зависимост между добрите отношения в студентската група и нивото на удовлетвореност от обучението като цяло: $\chi^2=13.67102$, $p=0.03353$, Cramer's $V=0.11261$, Contingency coeff.=0.15728, $\eta^2=0.15419$ (при зависима удовлетворението), $n=539$, която показва важността на микроклимата за добрата адаптация към учебния процес и чрез нея - за силата на мотивацията за обучение.

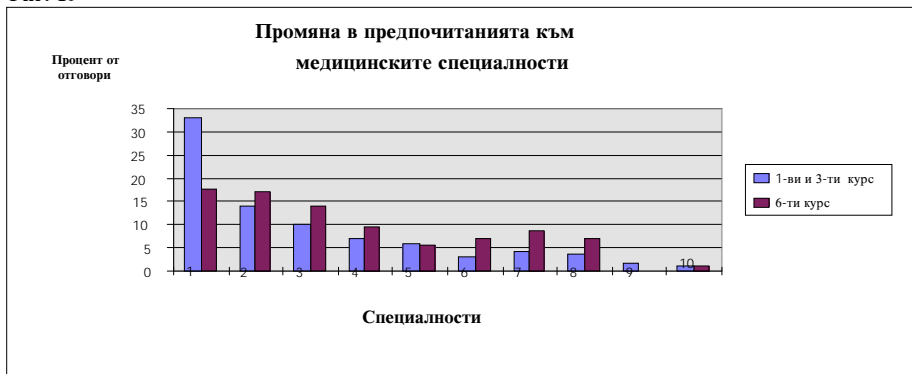
Негативно влияят върху удовлетвореността и силата на мотивите за обучение елементи на учебния процес, като структурата на програмите, системата за контрол, техническата осигуреност на образователния процес и липсата на качествата деловитост и безпристрастност у преподавателите. Препоръките на студентите за оптимизация засягат преди всичко техническата осигуреност на образованието, организацията на програмите и обективността на оценяването, което още веднъж индицира проблемите, понижаващи мотивацията за обучение.

V.3. Проявени интереси към отделните специалности на медицината и стоматологията: структура на интересите, причини за предпочитанията към отделните специалности и самооценка на подготовката по тях

И в двете групи висок процент от студентите показва ориентираност и интереси към различни специалности (65.5% от стоматолозите и 80% от медиците) Налице е слаба, но значима зависимост между степента на удовлетвореност и наличието на предпочитания към конкретна медицинска или стоматологична специалност, подкрепена с $\chi^2=7.00546$, $p=0.03012$, Cramer's $V=0.09898$, Contingency coeff.=0.09850, $n=715$. В групата на удовлетворените по-често се среща ориентация към дадена специалност на медицината, респ. стоматологията. Това ни говори, че лицата с по-висока степен на удовлетворение са по-добре адаптирани към учебния процес, което става условие за успешна професионална интеграция, доказано от ориентацията към конкретна област на професията. Тази зависимост дава представа и за връзката между професионалните

интереси и интензитета на мотивацията за подготовката за нея и е индикатор за силна мотивация за обучение. Интересите в 1-ви и 3-ти курс са ориентирани към фундаменталните и хирургическите дисциплини, като с приближаване към изхода на образователната система насочеността към тях спада.

Фиг. 19

1. Хирургични специалности	6. Неврология
2. Вътрешни болести	7. Анестезиология и реанимация
3. Акушерство и гинекология	8. Офталмология
4. Педиатрия	9. Дерматология
5. Психиатрия	10. Имунология

При медиците в групата на стажантите нараства интереса към интерната, АГ и неврологията, а при стоматолозите-стажанти (табл. 4) - към терапевтичната и ортопедичната стоматология.

Таблица 4.

Стоматологична специалност	Брой отговори	Относителен дял от всички посочени специалности в трите курса (N = 209)
Ортопедична стоматология	57	27.3%
Терапевтична стоматология	40	19.1%
плюс: Ендодонтия	3	1.4%
Пародонтология	3	1.4%
Карисология	2	1.0%
	Общо: 48	Общо: 22.96%
Хирургична стоматология	40	19.1%
плюс: Лицево-челюстна хирургия	5	2.4%
Пародонтална хирургия	1	0.5%
Имплантология	1	0.5%
	Общо: 47	Общо: 22.48%
Ортодонтия	40	19.1%
Детска стоматология	5	2.4%
Поливалентна стоматология	3	1.4%

Предпочитанията към профилактичните специалности са изключително ниско изразени - под 1.5%. Това говори, че и днес, както и преди 10 години (Ц. Воденичаров), дейността на лекаря се свързва предимно с нейната терапевтична страна. Представата за бъдещото работно място сочи, че онези, които виждат реализацията си в големите градове (т. е. при задоволяващи ги професионални и житейски условия) имат по-малко желание за работа в чужбина. По-удовлетворените стоматолози предпочитат да работят частно, а медиците - в държавно здравно заведение или научно звено.

V.4. Връзка на интензитета на мотивацията с очаквания за бъдещата професионална реализация и представата за бъдещата работа

Позитивните очаквания за бързо намиране на подходящо работно място, възможности за специализация, добри отношения с колегите и цялостна реализация на личността влияят положително върху удовлетвореността от специалността и стимулират интензитета на мотивацията за обучение.

Фактор, свързан с намаляване на силата на мотивите за подготовка са нагласите за трудно начало на професионалната реализация, свързани с общата социално-икономическа криза, изживявана от страната в момента. С тях могат да се обяснят високите проценти на желаещите да работят по специалността си в чужбина. И при двете специалности е установена негативна връзка между намеренията за започване на трудовата си реализация в столицата и нагласите за работа в чужбина: за студентите по медицина $\chi^2=7.08824$,

$p=0.00776$, Continuity correction=6.4965, $p=0.0108$, $\Phi=0.13993$, Contingency coeff.=0.13858, $n=362$; за студентите по стоматология: $\chi^2=16.36719$, $p=0.00005$, Continuity correction=13.507, $p=0.00008$, $\Phi=-0.21442$, Contingency coeff.=0.20965, $n=356$. Това може да ни подсказва, че нагласа за напускане на страната имат предимно онези респонденти, които не виждат възможност за реализация по желаните от тях начин и място в страната си - типична причина за явлението "икономическа емиграция". Съдейки по оценките на учебния процес и дадените препоръки за оптимизация на образованието, констатираното от нас по-значимо намаление на удовлетвореността при медиците се дължи най-вече на негативните социални очаквания за старта на професионалната реализацията и на по-малката обвързаност на образованието им с бъдещата практика.

VI. ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

VI.1. Изводи

Приложеният в конкретното изследване подход ни даде възможност за разкриване на някои основни закономерности за процеса на възникване на мотивите за избор на медицинска професия и за процеса на тяхната трансформация в мотивация за изучаване на професията на лекаря и стоматолога.

1. Съдейки по броя изучаващи двете специалности се установява приблизително равномерно разпределение на студентите по признак пол, с лек превес в полза на жените в първи и трети курс, което говори за стремеж към преодоляване на отбелязаните през 70-те и 80-те години тенденции към феминизация. Относителният дял на заплащащите обучението си е по-висок в първи и трети курс (съгласно политиката на университетските власти). Ориентацията към професията става най-често през периода на среднотоучилище.

2. От демографските характеристики на респондентите в трите курса можем да заключим, че кадрите с висше образование в здравеопазването се рекрутират предимно от средите на градските жители и че висшето образование по медицина и стоматология е свързано с отложена житейска реализация в личен план. Съдейки по образователния ценз и местоработата на родителите на респондентите можем да заключим, че в лицето на бъдещите лекари и стоматолози групата на лицата с висше образование у нас се възпроизвежда и по-специално, че е налице възпроизводството на социалната група на кадрите с висше образование в областта на здравеопазването. Данните показват, че установената още през 80 години фамилната традиция по отношение на медицинската професия, за момента като че ли върви по майчина линия. Мнозинството от заплащащите обучението си и при двете специалности са деца на висшисти, което говори както за равнището на доходите, така и за склонността на хората с висок образователен ценз да инвестират средства в доброто образование на децата си.

3. Съдейки по степента на влияние на отделните мотиви на първокурсниците от двете специалности установяваме, че водещи в структурата за цялата група са "интересът към медицината" и алтруизмът". Те изразяват нагласи от по-общ, непроизводствен характер и са свързани с образованието и творчеството (морала). Следващите по значимост мотиви имат отношение към образованието (знания за живота и интереси към естествените науки), към творчеството (престиж на професията), към производството на услуги и бюджета (финансова независимост и частно практикуване) и към здравеопазването (ролевия модел на познати медици).

4. Констатираха се **съществени разлики в групата на водещите мотиви за избор на двете специалности**. За първокурсниците-медици ранжирането се води от интереса към медицината, алтруизма и интелектуалната насоченост. В групата на първокурсниците-стоматолози водещи са мотивите "финансова независимост" и "желание за частно практикуване". Като първостепенни по важност в структурата на мотивите за избор на първокурсниците медици се извяват по-общите, (абстрактни) мотиви, свързани с образованието и творчеството (морала), а тези на първокурсниците стоматолози са по-конкретни и освен с образованието и морала са свързани и с производството на услуги и бюджета. Водещите елементи са лично значими (вътрешни) мотиви, което говори за самостоятелен избор. Независимо от конкретната ситуация, при която е поставен първокурсникът у нас, по своите нагласи при избора на такава професия той не се отличава от връстниците си в индустриализираните страни. Налице е универсалност на елементите, водещи в йерархията на мотивацията за избор, а именно познавателни интереси и алтруизъм, съчетани при стоматолозите с изразена финансова заинтересованост. От степента на влияние на факторите, свързани със средното училище можем да направим извода, че ориентацията за избор на медицинска професия е станала без активното участие на училището и е съвпаднала с периода, прекаран там единствено по време.

5. С помощта на непараметричен факторен анализ бяха установени по 8 обобщени фактора на мотивацията за избор на двете специалности. При тях отново проличава по-голямата конкретност на мотивите при стоматолозите - недостигът на кадри (т. е. идеята за работното място) е свързана с повече интегрални фактори И при двете групи престижът е асоцииран с финансовата независимост и частното

практикуване. Очертаните по-горе зависимости ни дават основание да твърдим, че в настоящия момент, при възникването на мотивите за избор на двете специалности участие са взели различни обществени явления и с различна степен на влияние, както и че в съзнанието на първокурсника образът на лекаря и стоматолога се асоциират с различни черти. Използвайки метода на множествената линейна логистична стъпкова регресия бе съставен модел, който да класифицира насочеността на респондентите към една от тях според влиянието на отделните мотиви при избора ѝ. Констатира се, че най-добре насоката на избора се разпознава посредством мотивите "финансова независимост", "частна практика", "интелектуална насоченост" и "влияние на изкуството върху избора".

6. Не само при първокурсниците, но и в съзнанието на респондентите от цялата група бяха констатирани съществени различия в ролевия модел на лекаря и стоматолога, които могат да се обяснят с характеристиките на двете специалности - по-точно с предмета на професионалната дейност. Установи се, че разликата между мотивацията за избор и тази за обучение при студентите по медицина се състои в по-голямата значимост на финансово-свързаните мотиви. За всички студенти - медици водещите в структурата мотиви са интересът към медицината и алтруизъмът, и показват устойчиво присъствие на първите позиции при групи, избрали специалността по различно време. В цялата група студенти по стоматология водещите мотиви са интерес към медицината и алтруизъм, финансова независимост и желание за частно практикуване. Между йерархията на мотивите за избор и ранжирането им в мотивацията за обучение в тази група разликите са несъществени. Водещите мотиви остават идентични в групите от всички курсове.

7. Някои социални характеристики също оказват влияние върху характеристиката на мотивите за избор. Полът има връзка с мотивацията дотолкова, доколкото при студентите са по-силно алтруистично мотивирани. Възрастта, броят опити за кандидатстване и стажът нямат съществено влияние, освен малко по-силно изразен интерес към медицината. По-високият образователен ценз на родителите е свързан с по-силното влияние на родовата традиция, а за заплащащите образованието си стоматолози по-важни са родителското желание, недостигът на кадри и заболявания у близките, докато финансите са относително по-слаб мотив.

8. Водещите елементи в йерархията на ценностната система стоят в основата на водещите мотиви в двете групи, а промените в нея са свързани с измененията в структурата на мотивацията за обучение. Това потвърждава възприетото от редица изследователите на мотивацията схващане за структуроопределящата и постановяваща йерархията на мотивите функция на ценностната система. Структурата и йерархията на общите очаквания за реализацията още веднъж поясняват разликите във водещите мотиви за избор и изучаване на двете специалности. Като цяло очакванията за професионална реализация на стоматолозите са по-ясни и по-позитивни в сравнение с тези на медиците. Представата за бъдещото работно място отново индицира разликите в ролевите модели на лекаря и стоматолога и предполага вероятен конфликт между представите и възможностите на социалната система да осигури желаните работни места.

Констатираните разлики в йерархията на ценностите и очакванията (общи и професионални) могат най-общо да се обяснят със спецификата на предмета на професионалната дейност. Колкото по-ясно очертан е той, толкова по-високо е нивото на удовлетвореност от специалността. То, от своя страна предопределя стабилността на мотивационната структура, обуславяща участието на студентите в учебния процес.

9. Водещите мотиви в структурата на мотивацията за обучение се намират в позитивна връзка с елементите на учебния процес и качествата на преподавателя, които подпомагат развитието на професионалните знания и умения и влияят върху оформянето на ролевия модел на професионалиста.

10. Можем да приемем, че обучението и при двете групи започва с достатъчно силна мотивация за избор. Причините, които биха разколебали част от анкетираните да повторят избора си, при медиците са главно социални проблеми, свързани с реализацията, при стоматолозите - условията на обучението (техническата осигуреност). И при двете специалности се установяват адаптационни проблеми в началото на следването. Удовлетвореността от изучаваната специалност има високи нива (над 72%) в целите групи и при двете специалности. Групата на стоматолозите сочи по-високо удовлетворение от образованието си. Това може да се обясни с по-изразеното утилитарно мислене, развило се вследствие по-ясно очертания предмет на дейност и позитивните очаквания за професионална реализация. И при двете специалности с напредване на курса удовлетворението спада, като този спад е по-значим в групата на медиците. Високото ниво на удовлетвореност е позитивно свързано със силната степен на влияние на водещите ценности. Това говори, че определена структура на ценностите става основа за постигане на висока на удовлетвореност и силни мотиви за изучаването ѝ. И в двете групи висок процент студенти показват ориентираност и интереси към различни специалности (65.5% от стоматолозите и 80% от медиците), което е индикатор за силна мотивация за обучение. Представата за бъдещото работно място сочи, че онези, които виждат реализацията си в големите градове (т. е. при задоволяващи ги професионални и житейски условия) имат

по-слаби нагласи за работа в чужбина. По-високо удовлетворените стоматолози предпочитат да работят частно, а медиците - в държавно здравно заведение или научно звено.

11. Удовлетвореността и силата на мотивацията на обучение, според нас **се влияят позитивно от:** а) Елементи на учебния процес, свързани с клиничното обучение (упражнения и лекции в двете групи) и асоциираната с тях отговорност за болните и преподавателски качества като: професионализъм, способност за справяне с разнообразни ситуации и възпитаване на самостоятелно мислене у студентите. Отношенията в студентската група влияят умерено позитивно. и б) Очакванията за бързо намиране на подходящо работно място, за специализация, добри отношения с колегите и цялостна реализация на личността.

Негативно влияят върху удовлетвореността и силата на мотивите за обучение: а) Елементите на учебния процес като структура на програмите, системата за контрол, техническата осигуреност и липсата на качествата "деловитост" и "безпристрастност" у преподавателите. Препоръките на студентите за оптимизация засягат същите явления и б) Нагласи за трудно начало на професионалната реализация, свързани с общата социално-икономическа криза, с които могат да се обяснят високите проценти на желаещите да работят в чужбина. С тях и с по-малката обвързаност на образованието с бъдещата практика може да се обясни по-значимото намаление на удовлетвореността при медиците

12. Като цяло на изхода на образователната система удовлетворени от изучаваната специалност са 70% от стажантите стоматолози и 56% от стажантите медици. Това говори, че в сравнение с изследванията на Ц. Воденичаров от миналото десетилетие, днешните студенти демонстрират по-високо ниво на удовлетвореност от образованието си въпреки все още неясните перспективи за реализация в групата на медиците. То може да се обясни с осъзнаването на ценността на висшето образование въобще.

VI.2. Предложения

Обобщената преценка на резултатите от конкретното изследване дава възможност да направим следните по-съществени предложения:

1. Тъй като нивото на информираност за специалността е един от главните интегрални фактори, мотивиращи избора и при двете специалности и доколкото училището в момента не е в състояние да изпълнява ролята си на институция, запознаваща учениците с особеностите на професията, възможно е самият Медицински университет да стане инициатор и организатор на мероприятия, запознаващи кандидатите с особеностите на труда на лекаря и стоматолога и с ролевия модел на професионалиста. Това би подкрепило силата на мотивите за избор у високо мотивираните кандидати и би подпомогнало навременната преориентация у онези, които не са убедени в правилността на намеренията си. Подобни форми вече са въведени в някои университети в САЩ, а са предлагани у нас и през 1989 г. от Ц. Воденичаров.

2. С най-успешно издържалите приемните изпити, оценяващи интелектуалните качества на кандидатите, би могло да се проведе интервю, изясняващо основните мотиви и ценности, които биха имали решаваща роля за успешна адаптация и силна мотивация за изучаване на специалностите медицина и стоматология. Водещото присъствие на тези мотиви се доказва в предишни проучвания по проблема у нас, а константността им се потвърждава от това изследване. Тяжната решаваща роля за успешната професионализация на здравните кадри се приема от учените, занимаващи се с медицинско образование в развитите индустриални страни (S. Glick, N. Wagoner, J. C. Edwards, J. Todisko, S. Hayes и D. Farnili). По подобие на страни като Германия, САЩ и Израел оценката от подобно интервю може да стане част от общата оценка за прием на кандидатите. Такова допълнение е било предлагано още през 80-те години от Ц. Воденичаров, а резултатите от нашето проучване отново потвърждават целесъобразността му.

3. Поради конкретния момент, в който протича образователния процес днес (обстановка на обща социална и икономическа криза), би било целесъобразно още на входа на образователната система кандидатите (или издържалите успешно приемните изпити) да бъдат запознани с най-вероятните възможности за бъдещата им реализация и с условията за кандидатстване за тях. Това се отнася както до информация за необходимите на обществото медицински специалности и модели на стоматологична практика, така и за регионите, в които би могла да се намери работа след дипломиране. Освен осигуряване на работа и възможност за специализация по актуалните за нуждите на обществото специалности, то би предотвратило развитието на очаквания за професионално развитие, които да влязат в конфликт с възможностите на социалната система, каквито се наблюдават при студентите днес. Адекватната представа за типа на здравеопазната система, свободните работни места и необходимите специалности би предотвратила спада в мотивацията за обучение и би положила основата на адекватна та трудова мотивация у стажантите.

4. Целесъобразно при подготовката на програмите за обучение да се вземе и мнението на студентите от горните курсове, както и на преподавателите им. Тяжното участие в този процес първо би ги запознало с трудностите, свързани с него и второ би повишило ролята им на сътрудник в образователния процес - желание, което те изрязват в препоръките си за оптимизация на учебната работа. Както посочват изследователите на

трудова мотивация (напр. Herzberg), това съдействие при решаване проблемите на Медицинския университет ще повиши и степента на тяхната удовлетвореност и силата на мотивацията за изучаване на избраната специалност. Клиничното обучение би могло да се допълни с преподаването на дисциплини, посочени от студентите по двете специалности, дефицитът на знания по които явно пречи на професионалната им подготовка и намалява интензитета на мотивите за обучение. Такива са спешната медицина, общата медицина и онкологията при медиците и спешната медицина при стоматолозите.

5. Налице е пораснало съзнание за нуждата от попълване на образованието с дисциплини с широк хуманитарен профил, осигуряващи на бъдещия здравен специалист повече познания за човешкото поведение. Според препоръките на студентите тяхното професионално обучение би се обогатило от дисциплини като философия и психология, или повече етика. Налице е и осъзнаване на необходимостта от по-задълбочено запознаване с икономическите механизми в здравеопазването и с информатиката, което би било добре да се има предвид при оформяне на учебните планове в рамките на преподаването на “Социална медицина и организация на здравеопазването”.

6. За задоволяване на подчертаното желание за осъвременяване на материалната база Медицинският университет днес би изпитал значителни финансови затруднения. Би могло обаче да се направи опит за съобразяване с другите препоръки на студентите: оптимизация на учебния процес и промяна в качествата на някои преподаватели. Същите проблеми са констатирани преди 10 години, но съществуват и до днес. В тази насока може да се работи върху въвеждане на тестово изпитване по дисциплини, където това е подходящ метод, допълване на традиционните лекции с дискусии, възстановяване на интересните за студентите кръжоци (особено при стоматолозите) и да се съдейства за усилване на качества като безпристрастност и деловитост у преподавателския състав. Всички тези мерки биха подкрепили адекватната по структура и йерархия и достатъчно силна мотивация за обучение на студентите по медицина и стоматология.

7. По подобие на Софийския университет “Св. Климент Охридски” и на други големи университети в чужбина, към МУ - София може да се създаде звено, което ежегодно да проучва социалния произход, мотивите за избор, водещите ценности и очакванията за реализация на кандидат-студентите. Такова звено може да организира и споменатото интервю като част от приемния изпит. То може да следи степента на удовлетвореност на студентите от обучението и нагласите им за бъдещата професионална реализация, с което да осигурява управлението на МУ - София с актуална дескриптивна информация и възможности за перманентен контрол и оптимизиране на учебния процес. Подобна информация би била особено важна и за управленческите органи на системата на здравеопазване като цяло, тъй като успешното начало на развитието на професионалната идентичност у студента всъщност представлява първия етап от професионализацията, а намеренията за бъдеща трудова реализация са от значение за кадровата политика и териториалното разпределение на специалистите с висше медицинско образование. Това е съществено, тъй като днешните студенти ще се реализират в условията на здравноосигурителна система, което естествено ще повиши претенциите на обществеността към медицинските кадри - и в професионален план, и като личностни качества.

Анализът на получените резултати отнашето изследване позволява да отбележим следните елементи с приносен характер:

1. Това проучване е първи опит за анализ на основните компоненти на мотивацията за избор и изучаване на специалността стоматология и осъвременяване на концепциите за мотивацията за избор и обучение по специалността медицина с помощта на съвременни статистически методи за анализ. Разгледани са особеностите на структурата на мотивацията за избор според различни признаци: пол, социален произход, поредност на кандидатстването, заплащане на обучението и др.

2. Чрез построения модел за интегралните фактори, стоящи в основата на мотивацията за избор при двете специалности, се допълват разбиранията за съчетанието и взаимовлиянията на основните социални и личностни детерминанти, участващи като елементи в процеса на мотивация при избор на медицинска професия.

3. В нашето изследване за първи път се създава модел, с помощта на който може да бъде направена класификация на насочеността на кандидатите към една от двете специалности. В него участват някои от мотивите за избор, в различна степен характерни за избора на медицината или стоматологията. С това проучването попълва липсата на специални студии върху приликите и разликите между тези две професии, най-тясно свързани с опазването и възстановяването на човешкото здраве.

4. Направен е опит за изясняване на актуалните причини за промяна в йерархията на мотивите при трансформацията на мотивацията за избор в мотивация за обучение. Опитавме се и по-задълбочено да анализираме връзките на мотивационната сфера със системите от ценности и очаквания и със специфичния предмет на професионална дейност за специалностите медицина и стоматология, доколкото това се отнася за процесите на избор и подготовка за медицинска професия.

Резултатите от нашето проучване могат да послужат за по-нататъшни студии върху личността на студента и нейната динамика под влияние на променящите се социални структури, социални ценности и

социален статус на професията в обществото. Те могат да послужат като основа на анализи за влиянието на характеристиките на различните професии, свързани със здравеопазването, върху личността на онези, които се подготвят за тяхното упражняване.

Събраната и обработена дескриптивна информация и направената характеристика на студентските групи от първи и трети курс на специалностите медицина и стоматология може да подпомогне Медицинския университет в изработването на адекватен подход към подготовката на ерудирани, хуманни, високо ценящи професията си и силно мотивирани за обучение и труд лекари и стоматолози. То може да даде на управленческите органи в системата на здравеопазване насоки за подпомагане на завършващите чрез ориентирането и преориентирането им към актуални специалности и региони със свободни работни места и да подкрепи преодоляването на конфликта между техните професионални интереси и очаквания с реалността, в която ще попаднат като дипломирани лекари и стоматолози.

ПУБЛИКАЦИИ

във връзка с дисертационния труд

1. Сурчева, Ж. Влияние на учебния процес върху удовлетвореността от изучаваната специалност - мнение на студентите стоматолози от Медицински университет - София - Съвременна стоматология, 1, N 3, 3-13.
2. Сурчева, Ж. и П. Салчев Предпочитания към конкретни специалности на студентите медици в Медицински университет - София през учебната 1996/97 г. - Информация за ръководни кадри в здравеопазването и медицинската наука, 28, 1997, N 4, 3-10.
3. Сурчева, Ж. и Ал. Керемидарски Представа за бъдещото работно място и предпочитаните конкретни специалности от студентите стоматолози при Медицински университет - София, 1996/97 г. - Стоматологичен преглед, 28, 1997, N 4, 11-18.
4. Сурчева, Ж. Социални характеристики и причини за избор на специалностите "медицина и "стоматология. - Социална медицина, V, 1997, № 3-4.
5. Сурчева, Ж. Мотивация за избор на професия и бъдеща реализация на медици и стоматолози - II част. - приета за печат в списание Социална медицина през 1998 г. Отпечатана под заглавие „Мотивация за избор на специалността "медицина" или стоматология" и планове за бъдещата професионална реализация.“ - Социална медицина, VII, 1999, № 2, 6-10.
6. Сурчева, Ж., Л. Тачева, К. Бисерова и Н. Папукчиева Мултимедийните продукти и обучението в Медицинския университет - приета за печат в списание Социална медицина през 1998 г. Отпечатана под заглавие „Сурчева, Ж., Л. Тачева, К. Бисерова, и Н. Папукчиева Мултимедийните продукти и обучението в медицинския университет- резултати и впечатления от МУ София.“ — Социална медицина, VIII, 2000, № 2, 37-39..